

THE BOLLY BAND

een feestorkest uit de
Folkingestraat

Alex Alferink

THE BOLLY BAND
een feestorkest uit de Folkingestraat

ALEX ALFERINK

Versie april 2023 © 2023 Alex Alferink

De teksten in deze e-book uitgave zijn eigendom van Alex Alferink en mogen NIET worden verveelvoudigd, gekopieerd, gepubliceerd, opgeslagen, aangepast of gebruikt in welke vorm dan ook, online of offline, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van info@joodsgroningen.nl

Ik heb geprobeerd voor deze publicatie alle rechthebbenden van de foto's te achterhalen. Mocht u desondanks foto's tegenkomen, waarvan u rechthebbende bent en u heeft geen toestemming gegeven voor de publicatie van een foto ervan, neemt u dan contact op met bovenstaand emailadres.

Ook voor aanvullend materiaal, opmerkingen of nieuwe informatie over de mensen in dit verhaal, verzoek ik u contact op te nemen met Regina Philip, beheerder van Joods Groningen. U kunt haar bereiken via bovenstaand emailadres.

Dank aan de volgende personen en organisaties, die op de een of andere manier een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit verhaal:

Guido Abuys (Westerbork), Esther Abram-Berkelo (Amsterdam), Eric Alferink (Noordijk), Bernard Bollegraaf (Amsterdam), Ger Bollegraaf (Groningen), Ina Bollegraaf Groningen), Willie Bollegraaf (Groningen), Henk ten Brinke (Nijverdal), Freddie Ekkel (Kloosterhaar), Jan Fikken (Nijverdal), Albert-Jan Garama (Groningen), De Groninger Archieven, Frank von Hebel (Groningen), Theo Hoekstra (Groningen), Beno Hofman (Groningen), Jack Hoogman (Koekange), Jan Klaasen (Stadskanaal), Jos Koning (Groningen), Jan Kraak (Zuidlaren), Wilma Lesscher (Nijverdal), Jan Mannes (Groningen), Klaas Mannes (Groningen), Yvonne Mannes (Groningen), Nehemia Mulder (Groningen), John Ruibing (Winschoten), Harm Selling (Winschoten), Lion Tokkie (Amsterdam), Melle Vos (Hoogezand) en Caro van der Wijk (Voorburg).

Verder is gebruik gemaakt van citaten uit 'Doctor Jazz Magazine', 'Ruige Dagen: 70 Jaar Jazz in Groningen' van Eddy Determeyer, 'Terug van weggeweest' van Johan van Gelder en 'De Folkingestraat' van Lies Ast-Boiten en Gerben Zaagsma.

Deze uitgave kon mede tot stand komen door welwillende medewerking van de Groninger Archieven.

Inhoud

- [1 Inleiding](#)
- [2 De Bolli Band op het jubileumfeest van de dorpschool van Kiel-Windeweer](#)
- [3 Een jonge Jacob Bollegraaf raakt onder de indruk van de Timbertown Follies](#)
- [4 Simon Bollegraaf, een gewiekste handelaar in de Folkingestraat](#)
- [5 Een mokerslag voor de veertienjarige Jacob](#)
- [6 Jacob blinkt uit bij toneelvereniging 'Onderlinge Vriendschap'](#)
- [7 Bram Bollegraaf staat met The Blue Lyres in de RAI in Amsterdam](#)
- [8 Selma Bollegraaf ladydrummer bij de jazzladies van Clara de Vries](#)
- [9 Jacob Bollegraaf acteur, zanger, voordrachtskunstenaar en conferencier](#)
- [10 Een benefietavond in Groningen voor Joodse vluchtelingen](#)
- [11 Joodse artiesten werkloos gemaakt: einde The Bolly Band en Bart de Graaf](#)
- [12 Jannes Bijl en Abel Mannes op de Bolly Band foto](#)
- [13 De Bollegraafs komen in Nijverdal terecht](#)
- [14 Nawoord](#)
- [15 Verantwoording](#)
- [16 Overzicht namen Bollegraaf in dit verhaal](#)

De muziekgroep van de gebroeders Bollegraaf in de Folkingestraat. FOTO ONBEKEND, GRONINGER ARCHIEVEN

Inleiding

Deze foto van een groep enthousiaste muzikanten, gemaakt vlak voor de Tweede Wereldoorlog voor café Hoogstraat en de kledingwinkel van Bollegraaf in de Folkingestraat, is haast iconisch te noemen. Het is de band van de gebroeders Bollegraaf, die zich De Bollie Band noemden, zo kom ik in 2001 te weten, wanneer ik deze foto voor het eerst onder ogen krijg.

Het is een en al beweging in die afbeelding: aan de kant mensen, maak plaats voor de fotograaf, want hier, midden in de Joodse wijk van Groningen wordt een feestje gebouwd en dat moet worden vastgelegd. Je ziet de kinderen links en rechts opzij gaan, de man links helpt nog een handje, rechts achter steken mensen juichend hun handen omhoog en alle aandacht gaat naar het midden van de foto, naar de man op de bekkens en de muzikanten om hem heen. De hele groep loopt in de richting van de fotograaf, zowel de muzikanten als het meezingende publiek.

Niet alleen de muzikanten, ook het omringende gezelschap en de kinderen kijken allemaal vastberaden of nieuwsgierig in de lens van de fotograaf. Als kijker naar deze foto word je onmiddellijk vastgenageld aan al de blikken van die mensen in dit tafereel.

De foto duikt ruim tachtig jaar nadat hij is gemaakt nog regelmatig op in een winkelatalage of zeer sterk uitvergroot op een muur van een eethuis in de Folkingestraat. We zien de foto ook

terug als poster bij Studium Generale van de Rijksuniversiteit Groningen. Want deze foto leent zich uitstekend voor dit soort uitingen waarbij behoefte is aan een nostalgische illustratie, die aantoont dat de bewoners van de Folkingestraat altijd al wel een gezellig feestje konden organiseren.

Een jaar of drie nadat deze foto is gemaakt – de juiste datering is onbekend, net zoals de maker ervan, maar ik vermoed dat de foto uit 1939 stamt – zijn de gebroeders Bollegraaf van deze foto in een Joods werkkamp terechtgekomen in mijn woonplaats Nijverdal. Toen ik met anderen rond het jaar 2001 begon met onderzoek naar dit werkkamp Twilhaar op de Sallandse Heuvelrug, was de geschiedenis daarvan nog grotendeels in nevelen gehuld. Het was bekend, dat er in de zomer van 1942 Groningers waren ondergebracht, maar namen ontbraken en waren in de archieven ook niet te vinden. Er is destijds wel degelijk bijgehouden wie in welk werkkamp werd geplaatst, maar die lijsten zijn waarschijnlijk, op het laatst van de oorlog, haastig vernietigd door lieden, die daar belang bij hadden.

Nadat we een oproep hadden gedaan in de Groninger Gezinsbode in 2002 begonnen de reacties te komen. Namen druppelden een voor een binnen en al redelijk snel werd duidelijk, dat de broers Bollegraaf naar het Nijverdalse kamp waren gezonden.

Nathan Berkelo

Michiel Berkelo

Flip Berkelo

Destijds reageerde ook mevrouw Esther Abram-Berkelo uit Amsterdam op die oproep en ze vertelde mij dat haar vader Nathan Berkelo (kelner bij Hotel Café Restaurant De Unie aan de Grote Markt in Groningen) samen met zijn broers Michiel (musicus) en Flip (ook musicus) in 1942 naar werkkamp Twilhaar was gestuurd. Zijzelf werkte in dat oorlogsjaar bij de Joodse Invalide in Amsterdam en ze had telefonisch van haar moeder in Groningen vernomen, dat haar vader en haar ooms op dat moment in Nijverdal zaten.

In gesprekken met haar kwam zijdelings die Bollie Band foto ter sprake. Ze koos haar woorden weloverwogen en de eerste keer zei ze over die foto: "Die meneer links van de accordeonist in de zwarte jas was meneer Prins. Hij werd 'Prins Eenarm' genoemd omdat hij maar één arm had.

Hij was gemengd gehuwd met een Duitse vrouw maar is destijds opgepakt omdat hij de boodschappentijdenregels heeft overtreden. Joden mochten tussen bepaalde uren geen boodschappen doen en dat had hij toch gedaan.

De man rechts van de accordeonist, die met die bril en die grijze hoed, dat was een oom van mij, getrouwd met een zus van mijn moeder. Die heette Leon van Coevorden en is dus getrouwd geweest met een Van Coevorden, want mijn moeder was ook een Van Coevorden.

De man met de trompet dat is er een van Bollegraaf. Die man op de trommel daarnaast is er zeker geen van Bollegraaf. Mijn oom Michiel was trouwens een hele goede vriend van de Bollegraafs en heeft ook met hen muziek gemaakt, maar ik weet helaas niet meer met wie en waar dat was. Ik was toen weliswaar 16, 17, maar ik was ook een meisje en dit speelde zich toch allemaal in andere kringen af."

"Mijn oom Michiel was de jongste", voegde ze een paar weken later toe, "hij zat in de muziek, was ongetrouwd en woonde nog bij zijn ouders thuis, op de Nieuwstad, op nummer 22. Ik weet, dat hij vaak optrad met de jongens van Bollegraaf. Dat was meer op bruiloften en partijen. Oom Flip was drummer en oom Michiel pianist. Dat heb ik van mijn nicht die ik heb geraadpleegd. Meestal vragen ze mij om herinneringen aan die tijd, maar dit keer kon zij mij een antwoord geven. Ze wist overigens verder niets meer te vertellen over mijn ooms, behalve dat ze zelf nog pianoles heeft gehad van Michiel."

Meer informatie over die foto kon ze niet geven. Mevrouw Esther Abram-Berkelo onthulde op 2 oktober 2003, samen met Hans van Overbeeke, burgemeester van Hellendoorn, het monument ter nagedachtenis aan de Joodse mannen in werkkamp Twilhaar in Nijverdal. Zij is in 2012 overleden. Haar vader en ooms zijn, net als de rest van haar familie, in Auschwitz vermoord.

In 2019 probeer ik te achterhalen of er inmiddels meer informatie aan het licht is gekomen over deze foto. Bij de Groninger Archieven bevestigen medewerkers mij, dat de naam van die muziekgroep inderdaad 'De Bollie Band' is, van de zonen van kledingzaak Bollegraaf, en dat de foto ergens in de jaren dertig van de vorige eeuw moet zijn gemaakt. Meer weten ze niet. De fotograaf is onbekend.

In het boek *'Terug van weggeweest'* uit 1993 konden we al lezen, dat Levie, Jacob en Ruben Bollegraaf op deze foto staan en op kleine trom Jannes Bijl. En via het internet kom ik te weten dat kunstenaar Judith de Vries, ook in 1993, een monumentaal schilderij heeft gemaakt op basis van deze foto. Het kunstwerk hangt in de synagoge in de Folkingestraat. Ze schrijft dat het een soort dweilorkest was, dat De Bollie Band soms ook Bolle Band werd genoemd en dat de foto laat zien, dat de Joodse gemeenschap van vóór de Tweede Wereldoorlog sterk geïntegreerd was in de Groningse samenleving.

Dat was allemaal informatie, die in 2001 ook al beschikbaar was. Was er dan in bijna twintig jaar tijd helemaal niets meer bijgekomen? Daar begon het inderdaad op te lijken en dat maakte me een beetje onrustig. Zouden deze muzikanten langzaam maar zeker helemaal vergeten worden,

tot werkelijk helemaal niemand deze foto ooit nog zou kunnen duiden? Ik merkte dat ik slecht tegen die gedachte kon.

Ik besloot zelf informatie in te winnen en kreeg opnieuw hulp van de redactie van de Groninger Gezinsbode. In september 2019 verscheen daarin mijn oproep om informatie over deze muziekgroep uit de Folkingestraat. De eerste reacties kwamen binnen.

Ook kwam ik in contact met Ina Bollegraaf, die op social media had gepost: “De Bollie Band, neven van mijn vader, helaas zijn de meesten omgekomen in de oorlog.” Vanaf het begin verontschuldigde ze zich, dat ze me niet zo heel veel kon vertellen, aangezien haar vader in 2003 was overleden. “Het enige, dat hij mij over die neven heeft gezegd, was dat het wel altijd een vrolijke boel was wanneer zij speelden. En dat hij naast de fotograaf stond, toen deze foto werd gemaakt.”

Het werd me gaandeweg het contact met haar duidelijk dat er bij haar thuis veel is gezwegen en dat dit echt alles was, wat ze over de foto kon zeggen.

Maar er begon schot in de zaak te komen. Ik had me er eerder verbaasd dat ik bij Delpher, die toegang geeft tot miljoenen historische Nederlandse krantenpagina's, geen enkele treffer kreeg met de zoekterm 'Bollie Band'. Ik begon nu te begrijpen, dat ik anders moest zoeken.

Via advertenties uit de jaren eind twintig, begin dertig – toen moet het zijn begonnen met de muzikale broers Bollegraaf – kom je er al snel achter, dat in deze jaren na de Eerste Wereldoorlog, de bands en orkesten allemaal Engelse namen beginnen te dragen. Het zijn de *Roaring Twenties* en het uitgaanspubliek verkeert in een uitgelaten stemming als reactie op oorlog en de Spaanse griep, die beide miljoenen slachtoffers hebben geëist. Men voelt zich niet langer opgesloten en via dat nieuwe apparaat in de huiskamers, de radio, raken mensen in de ban van heel interessante geluiden die vanuit Engeland en Amerika komen overwaaien, die jess, djes, of hoe je dat ook schreef.

Dat publiek heeft ineens genoeg van Wiener Damen Kapellen en melodieën van Strauss, Léhar en Von Suppé. Ze willen dansen en swingen op die moderne muziek van die Big Bands en de Charleston wordt een rage. In Nederland krijgen orkesten Engelse namen als The Original Victoria, opgericht in 1924, en twee jaar later The Ramblers. In Groningen heb je The Plus Fours en The Blue Lyres, Richard's Five en de Mickey Mouse Band waren een begrip.

Inderdaad, de bands hadden allemaal Engelse namen. Met de zoekopdracht “The Bolly Band” geeft datzelfde Delpher in oude kranten wel degelijk informatie over deze muzikale broers Bollegraaf. Nog steeds niet bijster veel, maar toch 19 advertenties, waarin een optreden van deze band in de provincie wordt aangekondigd. Bovendien een paar - helaas veel te summere - woorden van een geslaagde dansavond met dit orkest.

De eerste krantenvermelding van een optreden van deze band lijkt te zijn die op het Schoolfeest in Kiel-Windeweer, net buiten de stad Groningen, in de zomer van 1933. Ik kon beginnen met antwoorden te vinden op de twee vragen die ik mij had gesteld: wie zijn die muzikanten op die foto van The Bolly Band en welke rol hebben zij in de muziekwereld gespeeld?

Het schoolfeest van 1933 in Kiel-Windeweer. De versierde pramen en de heerrijders zetten zich in beweging.

De Bolli Band op jubileumfeest Kiel-Windeweer

Een dikke twintig kilometer buiten de stad Groningen, iets ten zuiden van Hoogezand, ligt Kiel-Windeweer. Het is een acht kilometer lang dorp van 100 meter breed, langs een trekvaart die vanwege de turfwinning is gegraven. In de zomer van 1933 bestaat de Kielsterschool vijftig jaar en de feestcommissie pakt dat gouden jubileum groots aan.

Na een lange periode van onophoudelijke regenbuien kan de organisatie opgelucht ademhalen want de 21e juli, de eerste dag van het schoolfeest, heeft de zon voor het eerst vrij spel. Bij de lagere school stapt een deel van de leerlingen in een vijftal opgefleurde pramen, de overigen staan op de weg langs de vaart voor een optocht van versierde heerrijders en fietsen. Alles zet zich in beweging in de richting van het versierde Noordeinde van het dorp, in de middag wordt de tocht voortgezet naar het Zuideinde. De volgende dag zijn er voor de schoolkinderen spelletjes op het sportveld, de jongens zaklopen en de meisjes was op de lijn hangen.

Beide avonden is het feest in de grote tent die plaats biedt aan 900 personen en waar, volgens het verslag in het Nieuwsblad van het Noorden, 'eerste klas artiesten en musici optreden'. Dezelfde krant meldt dat ook in verschillende café's van het dorp 's avonds andere artiesten hun opwachting maken. In een van die andere locaties, in café Piest bij de klapbrug aan de Dorpsstraat, treedt de Bolli Band onder leiding van Jac. Bolli op.

De gebroeders Bollegraaf staan hier op de planken samen met de 'gevierde soubrette' Emmy Coeur en conferencier Frans Peeters. De inwoners van Kiel-Windeweer gniffelen wanneer Emmy Coeur in de rol van een vrolijk zingend, soms ondeugend dienstmeisje haar nieuwe liederen brengt en humorist Frans Peeters, oud revue-artiest, die tevens een café drijft in Groningen, begeleidt zichzelf op gitaar en blokfluit en heeft de lachers op zijn hand.

SCHOOLFEEST
KIELWINDEWEER
—
21 en 22 Juli
in 't Café PIEST
optreden van de gevierde soubrette
EMMY COEUR
en den populairen Humorist-Confe-
rencier
FRANS PEETERS.
Liedjes en praatjes bij de gitaar.
Orkest BOLLI BAND
onder leiding van JAC. BOLLI.
Twee vroolijke avonden.
Vrij entrée. Vrij entrée

Advertentie in De Noord-Ooster van 15 juli 1933.

Piest, Groningen, Sappemeer, Borger, Stadskanaal en Zuidlaren, op schoolfeesten, jaarlijkse toneeluitvoeringen, grote tentoonstellingen en sportevenementen, kerstbals en dancings. Op sommige van deze podia jaren trouw achtereen.

Hier op het platteland van Noordoost Nederland treden in deze periode op grote jaarmarkten veel Joodse muzikanten en artiesten uit de stad op met hun salonorkesten. Je hebt gezelschappen waarin meerdere familieleden zitten van de Stoppelmannen, de Slogers, de Van Gilpens, de Bollegraafs, de Van der Veens, de Bollegraafs, de Van Coevorden etc. uit Groningen, Assen, Winschoten en Oude Pekela.

De Bolli Band zorgt voor de muzikale omlijsting van de dansvloer, waarbij orkestleider Jac. Bolli de nummers aan elkaar praat. Een beetje kletsen en geintjes maken met het publiek is Jacob Bollegraaf alias Jac. Bolli wel toevertrouwd. De volgende dag herhalen dezelfde artiesten dat avondvullend programma in café Piest.

Het is de eerste vermelding van een optreden van The Bolly Band in de pers. Acht jaar lang, tot en met februari 1941, zijn 19 krantenadvertenties te vinden, die aankondigen dat *de Bolli Band onder leiding van Jac. Bolli, The Bolly Band, de Bolly Boys van Groningen, de Band Bollegraaf uit Groningen, The Bolly Band onder leiding van Jack Bolly, Jack Bolly and his Swing Boys en Orkest Jack Bolly (5 personen)* zullen optreden. Dat allegaartje aan bandnamen duidt misschien op voortdurend wisselende bezettingen, waarbij Jacob Bollegraaf de bindende factor en de leider van dit gezelschap is. Ze treden in die jaren op in

Tweemaal Bollegraaf, inderdaad, dat is geen vergissing. Je hebt in die tijd *'het strijkje van Bollegraaf'* uit Winschoten, dat onder leiding van pianist Jacob Bollegraaf grote bekendheid geniet. En je hebt The Bolly Band van de gebroeders Bollegraaf uit de Folkingestraat, waar die andere Jacob Bollegraaf het roer in handen heeft. Jacob en Jacob zijn achterneven en beiden zeer actief in het muziekleven.

Rond 1926, wanneer de syncopische ritmes van de charleston uit Amerika de Nederlandse dansvloeren bestormen, zie je dat deze orkesten snel hun violen omruilen tegen trompetten en saxofoons om deze aanstekelijke muziek niet alleen in de dancings maar ook op de jaarmarkten van de veenkoloniën te kunnen uitvoeren. Achterneef Jacob Bollegraaf uit Winschoten heeft niet alleen *'een strijkje'*, maar treedt tevens met deze nieuwe muziek op met bands als *The Green Band* en *The Rythm Kings*.

De Bollegraafs uit de Folkingestraat die als The Bolly Band even later hun opwachting maken in het uitgaanscircuit, zitten vanaf het begin al meer in de richting van *'die nieuwe jazz'*. Wanneer dat begin precies is geweest, is moeilijk te achterhalen. Wanneer ze, zoals mevrouw Abram-Berkelo vertelde, bekend zijn van bruiloften en partijen, kan hun naam wel in 1933 voor het eerst in de pers opduiken op het schoolfeest van Kiel-Windeweer, maar is het aannemelijk, dat de broers voor de eerste keer in actie komen op de bruiloft van hun oudste zus Claartje.

Zij treedt op 6 juni 1930 in het huwelijk met Izak van der Wijk. Deze Izak komt uit een familie die net als de familie Bollegraaf een voorliefde heeft voor toneel en muziek. De vader van Izak, Jozef, en een broer van hem, Samuel, zijn net als Jacob als acteur bij toneelvereniging "Onderlinge Vriendschap". Ben van der Wijk, ook een broer van de bruidegom, is een zeer verdienstelijk violist, die later nog eens optreedt met Benny Behr en Sem Nijveen bij Koos Kerstholt aan de Vismarkt in Groningen. Wellicht vormen Ben van der Wijk (op het moment van de bruiloft 22 jaar), Jacob Bollegraaf (20 jaar), zijn broers Levie (16) en Bram (15) en hun vrienden (de Berkelo's) de muziekbond op de feest van Claartje en Izak en is dat het begin van The Bolly Band.

Borger
2e paaschdag
DANSEN
in
Café SANTING
Muziek „The Bolly Band”

10 Juni
Tentoonstelling
Borger
EXTRA GEENGAGEERD:
„THE BOLLY BAND”
Grote spiegelgladde dansvloer. Mooi parkeerterrein voor auto's, motoren en rijwielen. — Alles onder contrôle.
Café Santing

HOTEL VAN ESS - ZUIDLAREN
Groot Kerstbal
2de KERSTDAG 26 DECEMBER a.s.
Muziek THE BOLLY BAND met refrèinzanger.
Aanvang 7 uur. Entrée 50 cent.

HOTEL VAN ESS - ZUIDLAREN
Ter gelegenheid v.d. Zuidlaarderjaarmarkt
op a.s. **DINSDAG 18 October** speelt
„The Bolly Band” o.l.v. Jack Bolly

Van een enkele van de 25 optredens, die de advertenties aankondigen, is naderhand een kort verslagje in de pers terug te lezen: *“De ‘Bolly Boys’ van Groningen brachten met luchtige muziek ras de stemming en handhaafden ze en ten slotte gingen allen heel laat en welvoldaan (...) naar huis.”* (De Noord-Ooster, 30-1-1934), of iets als *“Onder leiding van de Band Bollegraaf werd daarna nog geruimen tijd gedanst.”* (De Noord-Ooster, 12-7-1937).

Meer is er niet te vinden. Over de muziek van The Bolly Band valt weinig meer te zeggen dan het ene zinnetje dat Ina Bollegraaf van haar vader hoorde: *“Het was altijd wel een vrolijke boel wanneer zij speelden.”*

Over de afzonderlijke leden van deze band valt gelukkig wel wat meer te vertellen. En dan met name over Jacob Bollegraaf, die regelmatig in de krantenkolommen opduikt. Door zijn leven te volgen ontstaat toch een beetje een beeld van hoe de wereld er rond The Bolly Band heeft uitgezien.

De Timbertown Follies, de cabaretgroep van de Britse militairen achter het Sterrebos in Groningen.

Jacob Bollegraaf onder indruk Timbertown Follies

De man met de bekkens midden op de foto van The Bolly Band trekt niet alleen alle aandacht naar zich toe, hij is ook daadwerkelijk de spil van het gezelschap. Jacob Bollegraaf is de oudste van de gebroeders, de leider en regelaar, de zanger en de naamgever van deze band. Hij is niet alleen actief op muzikaal gebied, hij is vooral een gevierd acteur, schrijver, dichter en conferencier.

Jacob wordt in 1909 geboren in de Nieuwstad, op nummer 22, waar vader Siempie (Simon) Bollegraaf en moeder Grietje Levitus een zaak bestieren in abonnements-, 'nette gedragen'- en nieuwe kleding. Af en toe koopt zijn vader de inboedel op van een zaak die failliet dreigt te gaan, zoals in 1913: 'Door deze maak ik bekend dat door mij een van de grootste zaken is opgekocht in Chesterfields, Demi's, Overjassen, Jongens- en Kinderkleding.' Die tekst staat in een advertentie die besluit met: 'Loop niet verkeerd, het is de goedkoopste ongeregelde winkel van Groningen.'

De Nieuwstad vormt met de Folkingestraat de kern van de Jodenbuurt, die verder nog bestaat uit de Folkingedwarstraat, Schoolholm, het Zuiderdiep en de Torenstraat. De Nieuwstad behoort met de Folkingedwarstraat en de Torenstraat tot het arme deel. De Folkingestraat kent middenstanders en kleine zelfstandigen, waar overigens niet iedereen het even breed heeft.

Jacob heeft twee oudere zussen, Claartje en Dina. Na hem komen drie broers Levie, Bram en Ruben en Saartje, de jongste zus, die Selma of eenvoudig Zus wordt genoemd. De plek waar ze wonen is een smeltkroes van kleine en wat grotere handelaars, bakkers en muzikanten,

opgroeïende kinderen, dames van lichte zeden, reizigers en dienstbodes, werkplaatsjes en steegjes, donkere achterhuizen, waarin twee, drie families wonen. Je hoort het geluid van loslopende kippen en geiten, je ruikt de versgebakken galletjes (gevlochten broodjes), overall wordt gezongen en muziek gemaakt en uit elk venster klinkt 's avonds wel een toonladder van een muzikant in spé.

Pal tegenover Jacob in de Nieuwstad woont Benny Behr, die twee jaar jonger is dan hij. De naam Benny Behr is al eerder gevallen en is onlosmakelijk verbonden met de Bollegraafs. Hij is, samen met Sem Nijveen, de jazz-pionier van het noorden, die na de oorlog in Hilversum in het Metropole Orkest naam gaat maken als eerste violist, voor radio en tv optreedt en met vele jazz-grootheden van de wereld zal samenspelen.

Als Benny vele jaren later naar zijn vroegste herinnering aan Groningen wordt gevraagd, zal hij antwoorden dat het die Engelsen zijn, die in de Eerste Wereldoorlog achter het Sterrebos geïnterneerd zijn en al zingend met hun Brass Band over de stadssingels terugmarcheren naar hun barakkenkamp. Benny hoort daar voor het eerst die vreemde klanken en die andere syncopische ritmes, die hij niet thuis kan brengen en die hem zullen inspireren om jazz te gaan spelen.

Vanwege hun houten (timber) onderkomen noemen de Britten zich de Timberland Follies wanneer ze muzikaal gaan optreden. In eerste instantie alleen om de ongeveer 1.500 eigen soldaten te vermaken, later ook voor de omwonenden van het kamp en de mensen in de stad. Niet lang daarna spelen ze in heel Nederland. Ze zijn een sensatie.

Jacob zal, net als zijn buurjongetje Benny en heel veel meer Groningers, ook die vrolijk zingende militairen in de straten hebben zien marcheren. Zoals Benny onder de indruk is van de nieuwe muziek, zo is Jacob, wanneer hij in de recreatiezaal van het Engelse kamp mag toekijken, mateloos gefascineerd door de toneel- en cabaretkunst van deze geïnterneerden. Vooral dat stelletje Britse soldaten dat zich verkleedt als Pierrots en geestige sketches bedenkt en op de planken brengt, er muziek bij maakt en zingt. Hij gelooft zijn ogen en oren niet wat hij daar allemaal hoort en ziet, cabaret wordt het genoemd. Voor Jacob is dat allemaal nieuw en het is duidelijk, dat hij zoiets ook wil.

Jacob heeft op dat vlak zijn omgeving mee. Overall om hem heen wordt muziek gemaakt, gedanst of geacteerd. Het zijn beroepen, waar veel mensen van Joodse komaf in belanden, omdat ze van sommige andere beroepsgroepen zijn uitgesloten. De Nieuwstad in die tijd, vertelt Benny Behr, was een hele muzikale straat, waarin alle kinderen op een instrument aan het oefenen waren. Een van de kinderen van de Nieuwstad, Maurits van der Berg, heeft het nog geschopt tot concertmeester van de Filharmonie in Berlijn.

Behr noemt de kinderen van de familie Cohen, die ontzettend muzikaal waren en dan heeft hij het over de familie Berkelo, die in het huis kwamen te wonen van de Bollegraafs: " Hun zoon Michiel, die woonde tegenover mij, met hem luisterde ik 's avonds altijd naar de Engelse zender op de radio, naar orkesten als Roy Fox, Giraldo en Henry Hall. Michiel speelde piano, zijn broer Philip Berkelo, daar heb ik veel mee gespeeld in 'De Waag' in Groningen en van hem heb ik eigenlijk de lichte muziek opgedaan. Daar verstonden we toen onder: salonmuziek."

Benny Behr zegt dat hij Ruben Bollegraaf saxofoonles heeft gegeven. Bram Bollegraaf trad regelmatig in heel Nederland op als drummer in Benny's band The Blue Lyres en ook met de derde broer, de pianist Levie, heeft Behr samengespeeld.

Het gaat Siempie Bollegraaf in de Nieuwstad voor de wind met zijn kledingwinkel. De beste klanten die hij over de vloer krijgt zijn van hervormde- en gereformeerde huize. Katholieken ziet hij niet, die kopen alleen bij katholieken en veel joden generen zich teveel om bij hem tweedehands kleren te kopen.

Als Siempie voldoende geld kan lenen bij de gebroeders Levie van de latere kledingfabriek Santega, vertrekt het gezin in 1921 naar een plek tussen de grotere middenstanders van de stad. Ze gaan midden in die Folkingestraat wonen op nummer 34 en aan de overkant, op nummer 35, tussen café Hoogstraal en De Schippersbeurs, openen ze hun nieuwe kledingzaak. Het zal reden voor een groot feest zijn geweest.

Overall in de Nieuwstad wordt muziek gemaakt, gedanst of geacteerd, hier in de jaren twintig rond een draaiorgel voor het pand van de schoenhandel van P. Fabriek. FOTO ONBEKEND, GRONINGER ARCHIEVEN, RESTAURATIE ALEX ALFERINK.

Vlak voor het pand van Simon Bollegraaf (rechts is zijn uithangbord 'Bollegraaf Goedkoope Kleeding' nog net te zien) verschijnt in 1922 een grote ereboog om Groningens Ontzet te vieren. FOTO ONBEKEND, GRONINGER ARCHIEVEN

Simon Bollegraaf, gewiekst handelaar

De man die op de foto van The Bolly Band helemaal links achteraan voor de donkere deur van Folkingestraat nummer 39 staat, beschouwt het tafereel met de musicerende jongelui met enige trots. Zojuist heeft hij gevraagd om ruimte te maken voor de fotograaf, zodat ook hij goed in beeld kan komen. De omstanders reageren snel. De vrouw vlak voor hem laat haar meiden aan de kant gaan, de man links vooraan helpt de fotograaf een handje. Het resultaat is, dat de foto een goed doorkijkje geeft op de man, die de vader is van de muzikale broers, Simon, in de volksmond Siempie, Bollegraaf.

De eerste keer dat zijn naam verschijnt in een krantenverslag is bij een Chanoeka-feest voor ouderen in december 1912. Simon had zijn grammofoonspeler meegenomen naar het Oude Lieden Gesticht om de feestvreugde te verhogen en liet de aanwezigen "enige onderscheidene synagogale zangstukken" horen. De oudjes waren "in verrukking", maar toen hij een andere plaat opzette en "de Zaandamsche kermis ten gehore werd gebracht, kwam aan het gelach en de pret geen einde en danste men als de jeugd!"

Ook de Dames-Regentessen, die het Chanouk-feest voor de ouderen hadden georganiseerd, "achtten het niet beneden hun waardigheid om in alles kameraadschappelijk met de feestvierenden huis te houden," zo meldt het verslag. Simon wist wel hoe je de mensen aan het feesten kon krijgen.

Deze man heeft indruk gemaakt, getuige het aantal keren, dat hij opduikt in naoorlogse artikelen of boeken, wanneer een sfeerbeschrijving wordt gegeven over het vroegere Joodse leven Groningen. Als de Folkingestraat daarin ter sprake komt, komt Siempie er regelmatig in voor, zoals hier in de rubriek 'Noorderblik' van het Nieuwsblad van het Noorden van eind 1977:

"Wat kon de Folkingestraat met Oranje-feesten prachtig met groenslingers, lampions en erepoorten opgetuigd zijn! Zo zelfs, dat Koningin Wilhelmina het bij haar bezoeken aan Groningen nimmer kon nalaten er haar van oudsher zo Oranjegezinde Joodse burgers te gaan begroeten. Hildesheim met zijn knappende zondagsmorgengalletjes; Siempie Bollegraaf, die de drentelende voorbijgangers welhaast wilde pressen zijn paleis met tweedehandskleding van binnen te gaan aanschouwen; De Beer en Hoogstraal, waar je de heerlijkste gemberbolussen kon bemachtigen; de overal bekende Joodse hotels Kisch in de Stationstraat en Kiek „Achter d'r A-kerk", waar in de regel evenveel niet-Joden als Joden kwamen smullen, zij allen behoren tot het verleden."

Het is deze eigenschap van Simon, als een roepier de klanten zijn winkel proberen binnen te krijgen, die het meest in het geheugen van Groningers is blijven hangen: "Hij staat vaak in de deuropening van zijn winkel om de klanten aan te spreken", "Bij mooi weer is hij midden op straat te vinden, getooid met een hoge hoed, een Garibaldi, om het winkelend publiek zijn zaak binnen te praten", "Hij houdt van dallen, de mensen een beetje voor de gek houden."

"Siempie," vertelt mij Ger Bollegraaf, een achterneef die heeft gereageerd op de oproep in de Gezinsbode, "die stond wel bekend als iemand met streken. Die kon iemand behoorlijk beetnemen. Hij kon klanten geweldig de winkel in kletsen en hen dan een pak aanpraten door, als ze voor de spiegel stonden, achter hun rug zo'n jasje dan een beetje strakker te trekken en te zeggen: kijk, dat zit als gegoten!"

Een van die streken komt ook aan het licht bij de volgende overlevering uit de crisistijd. Het staat in "Terug van Weggeweest". Een vader komt op een zaterdagmiddag van zijn werk terug, rijdt de Folkingestraat door en ziet Bollegraaf buiten staan. Hij vraagt hem wat een zondags pak voor zijn zoon van zestien moet kosten.

"Nou, een jongen van een jaar of zestien, zeventien, goed pakje," begint Bollegraaf, "Tja, negen en tien gulden."

Die vader heeft net wat extra's verdiend en gaat akkoord, komt later die middag met zijn zoon terug en ze passen wat pakken tot er een bevalt. Hij wil afrekenen.

"Dat is dan negentien gulden," zegt Simon.

"Negentien gulden? Man, een paar uur geleden nog zei je negen en tien gulden."

"Ja, negen en tien is toch negentien?"

Uiteindelijk, zo zegt de overlevering, wordt de koop voor 13 gulden gesloten.

Dat Simon die zaterdagmiddag zijn kledingzaak open heeft, is wel een beetje opmerkelijk, aangezien vrijwel alle Joodse winkels in de Folkingestraat op Sabbat, de rustdag, gesloten zijn. In de meeste advertenties die Simon heeft geplaatst in het Nieuwsblad van het Noorden, vermeldt hij echter met nadruk, dat zijn winkel zowel op zaterdag als op de zondag open is. Hij is er wel eens op aangesproken, dat het niet kon, open zijn op Sabbat. Hij schijnt gezegd te hebben: "Als alle Joden bij mij gaan kopen, kan ik het mij veroorloven op Sabbat dicht te zijn."

In die advertenties overigens merk je iets van zijn speciale humor. "SLA DOOD!!" lezen we in grote, dikke letters om in normale lettertekens te vervolgen met: "eenvoudig den besten weg in naar de Folkingestaat, de van ouds jaren lang bestaande soliede Kleedingwinkel van S. BOLLEGRAAF 35."

In een andere advertentie staat: "Dood ergeren zich mijn concurrenten, omdat ze niet tegen mij kunnen concurreren. (...) Laat u niet door zoete praatjes naar binnen lokken, dat kost u geld. Er is maar één BOLLEGRAAF."

In weer een andere heet het: "Onze concurrenten huilen!" en nog een: "Geld is bijzaak, maar wij hebben ruimte nodig!" Als laatste een reclametekst, waar tegenwoordig de wenkbrauwen van omhoog zullen gaan: "De naam zegt alles, kwaliteit en prijs komen in de 2de plaats."

Simon komt hier over als een gewiekste handelaar, die zijn eigen keuzes wel weet te maken en staat voor wat hij te bieden heeft. Dat hij daarnaast ook nog beschikt over de gave de dingen naar zijn hand te zetten en lef genoeg heeft om op de voorgrond te treden, moge blijken uit een gebeurtenis uit 1922. Het gezin woont dan amper zes maanden op het nieuwe adres, als er een feestcomité wordt opgericht voor de Folkingestraat en de Nieuwstad om de editie van Groningens Ontzet van dat jaar speciale aandacht geven.

Het is de 250ste gedenkdag van het belangrijkste feest voor stad en ommelanden en de Koninklijke familie heeft aangekondigd het feest in Groningen dat jaar bij te wonen. Bewoners van de Folkingestraat en de Nieuwstad gaan flink aan de slag om hun straten helemaal in een groen kleed met oranjetoos te steken. Hoog boven de ingangen van beide straten hangen grote gele elektrische schemerlampen, voor een bijzondere feest sfeer 's avonds.

Midden in de Folkingestraat, ter hoogte van slager Gosschalk op nummer 33, de buurman van de Bollegraafs, begint een imposante ereboog die uitkomt bij Huizinga zaadhandel op nummer 32, de burens van de Bollegraafs aan de andere kant van de straat. De Bollegraafs hebben twee panden, waar ze hun kleding verkopen, op 34 en 35, precies tegenover elkaar. Het lijkt alsof Folkingestraat en Nieuwstad in immense groene lanen zijn veranderd.

De vierjarige Selma Bollegraaf wordt door haar vader bijna tot in het rijtuig van de koningin getild om de bloemen aan te bieden. FOTO ONBEKEND, GRONINGER ARCHIEVEN

Op de feestdag van Groningens Ontzet zelf, maandag 28 augustus 1922, begint het programma 's ochtends om half tien met een rijtoer van de Koninklijke familie met gevolg door de feestelijk versierde stad. De Gooi en Eemlander beschrijft hoe de koninklijke stoet de Folkingestraat aandoet. Jacob Bollegraaf staat daar met zijn broers Levie, Bram en Ruben en zijn oudste zussen Clara en Berendina wel heel nerveus op het hoge bezoek te wachten. Dit vanwege de uiterst belangrijke rol die de jongste van het gezin, de dan vierjarige Selma, is toebedeeld.

“Gistermorgen om ongeveer half 10,” begint de krant het relaas van die ochtendtoer, “reed de Koninklijke familie met gevolg in landauers uit. De Koningin was in rouw, Prins Hendrik droeg de generaalsuniform, en Prinses Juliana een lichtblauwe japon en een witte hoed met blauw lint. Overal waar de stoet passeerde, stonden de mensen in dichte rijen opeengepakt, juichend, wuivend met zakdoeken en hoeden, of wel eerbiedig groetend. Terwijl men op de komst van den stoet stond te wachten, werden spontaan vaderlandsche liederen gezongen. Geestdriftig was vooral de begroeting in de volksbuurten. In het Joodsche kwartier was de geestdrift bijzonder groot. In de Folkingestraat bood de 4-jarige Selma Bollegraaf H. M. bloemen aan.”

Er is beeld bewaard gebleven van de kleine Selma die het boeket aan de koningin overhandigt. De fotograaf heeft een foto genomen van het moment dat vader Siempie zijn dochttertje tot bijna in de landauer van de Koninklijke familie tilt, zodat ze de bloemen kan aanreiken. Selma zelf, in haar witte jurkje met witte strik in het donkere haar, lijkt beduusd door de opeengepakte omstanders, die reikhalzend uitkijken naar het tafereel.

Het moment lijkt goed voorbereid. Die immens grote vrouw midden op de foto, die ernstig toekijkt of het allemaal wel goed gaat, is Grietje Bollegraaf-Levitus, de moeder van Selma. Ze houdt nauwlettend haar man en dochter in de gaten en je ziet haar denken: "Siem, Siem, asjeblijf gedroag die wat, 't is wel de Keunigin hel?!" Ze staat daar niet toevallig. Ze lijkt gigantisch, wel een reuzin, te midden van die drommen mensen. Dat is schijn, want ze staat op een verhoging, die daar is opgesteld. Het feestcomité van de Folkingestraat, die heren met vlinderstrik en hoed, staat achter haar. Afgesproken was, dat de landauer daar halt zou houden, tussen de beide winkels van Bollegraaf, of anders gezegd, vlak voor de ereboog in die straat. En Siempie had de fotograaf er op gewezen, dat hij vanuit het woonhuis boven zijn kledingwinkel op nummer 35, een mooi plaatje zou kunnen schieten van de overhandiging van de bloemen door zijn dochter. De fotograaf zou dan niet de koningin in het gezicht kijken, maar hemzelf en zijn dochter goed in beeld hebben. Siempie regelde dat.

En misschien heeft hij, op het moment dat hij zijn dochter in de open landauer tilde en hijzelf zich op nog geen halve meter van Hare Majesteit bevond, even, heel even overwogen om de vorstin te overreden uit de koets te stappen om haar vol trots zijn eigen paleisje met tweedehands kleding te tonen. Wellicht ook is dat de reden, waarom zijn vrouw Grietje het tafereel zo zorgelijk gade slaat, want ze weet drommels goed, dat haar man daartoe in staat is.

Deze eigenschappen die Siempie kenmerken, zijn ook terug te vinden bij zijn oudste zoon. Mevrouw Gjaltema, die is opgegroeid in de Folkingestraat, herinnert zich hoe ook Jacob Bollegraaf het winkelend publiek zijn kledingzaak probeerde binnen te praten: "Die Folkingestraat was toen een heel drukke winkelstraat, nog veel drukker dan tegenwoordig. Ik zie Jacob nog zo staan, in de deuropening van die winkel. Hij was in alles precies zijn vader."

Links de aankondiging van de Cabaretavond door I.T.V. 1927 in zalen Scala in de Nieuwe Ebbingestraat. In later jaren droeg deze locatie de naam Huize Bristol (foto rechts). BRON ADVERTENTIE NIEUWSBLAD VAN HET NOORDEN, FOTO ONBEKEND, GRONINGER ARCHIEVEN

Een mokerslag voor de veertienjarige Jacob

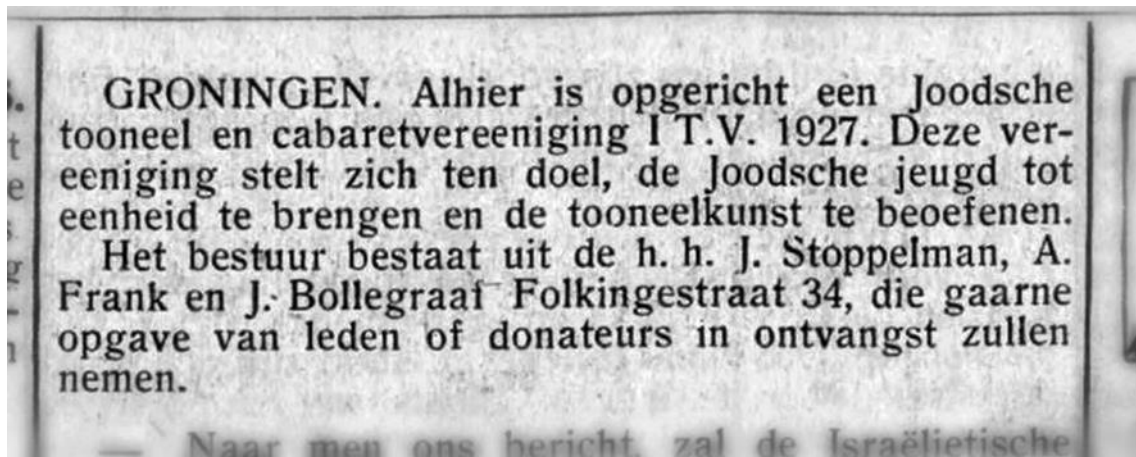
Die speciale editie van Groningens Ontzet zindert nog lang na in het gezin Bollegraaf. Selma vertelt aan iedereen die het maar wil horen wat de koningin tegen haar heeft gezegd toen ze bij haar in die koets zat. Voor haar oudste broer echter is het leven in de Folkingestraat al gauw één doffe ellende. In het jaar na het bezoek van de Koninklijke familie krijgt hij klachten aan zijn been. De artsen die zijn ouders raadplegen kunnen niet voorkomen, dat Jacobs been moet worden geamputeerd. Hij is dan net 14 jaar geworden.

De Groninger Invaliden Vereeniging, die prothesen kan aanbieden, zal pas twee jaar later worden opgericht, zodat Siempie Bollegraaf met eigen middelen en hulp uit de Joodse gemeenschap op zoek moet naar een oplossing voor zijn oudste zoon.

In Groningen zijn op dat moment een paar goede adressen op het gebied van kunstledematen: Halsema aan de Zwanestraat bijvoorbeeld, Hopma in de Oude Ebbingestraat of Mössinger in de Heerestraat. Wie ze consulteren is onbekend maar Jacob krijgt een kunstbeen, dat ongetwijfeld van goede makelij zal zijn, aangezien de kennis van prothesen door de vele slachtoffers in de Eerste Wereldoorlog met enorme sprongen was toegenomen.

Het moet een mokerslag zijn geweest voor de jongen om met een kunstledemaat verder door het leven te moeten. Er volgt een moeilijke periode van revalideren, opnieuw leren lopen, moeilijk mee kunnen doen met anderen en veel rusten. Jacob echter heeft een opgewekte aard: hij heeft nu tijd om boeken te lezen en zang- en toneelstukken, die hij aangereikt krijgt van de talrijke mensen uit de theater- en amusementswereld die in de Folkingestraat en omgeving wonen. Hij begint in deze jaren zelf te schrijven, eerst wat rijmpjes en gedichtjes en vervolgens probeert hij wat liedjes voor cabaret te maken.

Hij heeft een enorme drijfveer om het publiek te willen vermaken met diezelfde soort geestige sketches en zang als hij destijds bij die Britse militairen zag. Jacob vindt in zijn directe omgeving enkele enthousiaste zielsverwanten, zoals zijn naamgenoot Jacob Stoppelman, een overbuurjongen die links van café Hoogstraal woont. En Alex Frank, zoon van schoolfotograaf Hartog Samson Frank, die een atelier heeft op de hoek van de Folkingestraat en de Folkingedwardsstraat. De vader van deze Alex is tevens een van de moheliem (besnijders) in Groningen. Alex Frank was een klasgenoot van Jacob Bollegraaf op school, Jacob Stoppelman is een jaartje ouder.

Het drietal vindt elkaar in ideeën en merkt dat er veel ambitie bestaat onder jongeren, om aan toneel en cabaret te doen. Jacob Stoppelman staat in die tijd te boek als muzikant, Jacob Bollegraaf is met teksten en muziek bezig en Alex Frank, die als fotograaf in de voetsporen zal treden van zijn vader, heeft zich zojuist een orgel aangeschaft. Ze bereiken meer jongeren die mee willen doen met de plannen en een paar dagen na de achttiende verjaardag van Jacob Bollegraaf kunnen de drie jongemannen de oprichting van een eigen vereniging aankondigen.

Het Nieuw Israëlietisch Weekblad meldt in december 1927: *“Groningen. Alhier is opgericht een Joodsche toneel- en cabaretvereniging I.T.V 1927. Deze vereeniging stelt zich ten doel, de Joodsche jeugd tot eenheid te brengen en de toneelkunst te beoefenen. Het bestuur bestaat uit de h.h. J. Stoppelman, A. Frank en J. Bollegraaf Folkingestraat 34, die gaarne opgave van leden of donateurs in ontvangst zullen nemen.”*

Jacob Stoppelman wordt voorzitter, Alex Frank secretaris en Jacob Bollegraaf penningmeester. De vereniging heeft al snel voldoende leden en middelen om voortvarend te werk te kunnen gaan. Om hun voordrachtskunst op een hoger peil te krijgen, huren ze de Ben Levit in, een succesvol beroepstoneelspeler, een oude rot in het vak die hen wel wil regisseren. Deze Ben Levit heeft naast zijn acteerwerk een Costuumhuis in de Gelkingestraat, waar hij toneelkostuums en pruiken verhuurt en grimeerwerk aanbiedt. De jonge cabaretvereniging heeft kennelijk baat bij aanpak want binnen drie maanden na de oprichting, op zaterdag 17 maart 1928, zijn ze al in staat een voorstelling te geven in 'Scala' in de Nieuwe Ebbingestraat.

"Opgevoerd werden: *'Paljas'*, spel van circus lief en leed in één bedrijf," schrijft de recensent over deze voorstelling, "gevolgd door *'Charlestonkoorts'*, kluchtspel in één bedrijf. We zullen ons onthouden namen te noemen, maar dat er door de jonge executanten reeds uitstekend gespeeld werd, bewees het enthousiaste applaus, dat herhaalde malen bij opendoek plaats had".

Een goede recensie dus. Jacob en zijn companen kunnen tevreden zijn. We weten niet of ze die avond optraden met eigen werk. *'Paljas'* lijkt op een eigen bewerking van het korte verhaal 'Circus-artisten' van J.P. Balje, een drama over drie circusmannen, die allen verliefd zijn op het bekoorlijke koorddanseresje Irma. Als dit spel van lief en leed van toepassing is geweest op de drie jongemannen zelf, vraag je je af, wie de rol heeft gespeeld van Irma, die Jacobs hoofd op hol heeft laten slaan. De geschiedenis heeft dat geheim niet prijsgegeven.

Misschien was het kluchtspel *'Charlestonkoorts'* van eigen hand en gebaseerd op de rage die de Charleston op dat moment in West-Europa had veroorzaakt. Die snelle dansbewegingen hadden inmiddels tot onvermoede problemen geleid. Uit Frankrijk komt in die periode het bericht dat danslustigen de Charlestonkoorts zodanig te pakken hadden gekregen, dat er urenlang een waar dans-delirium heerste. Enige danseressen waren flauwgevallen, anderen werden met een ziekenwagen weggebracht."

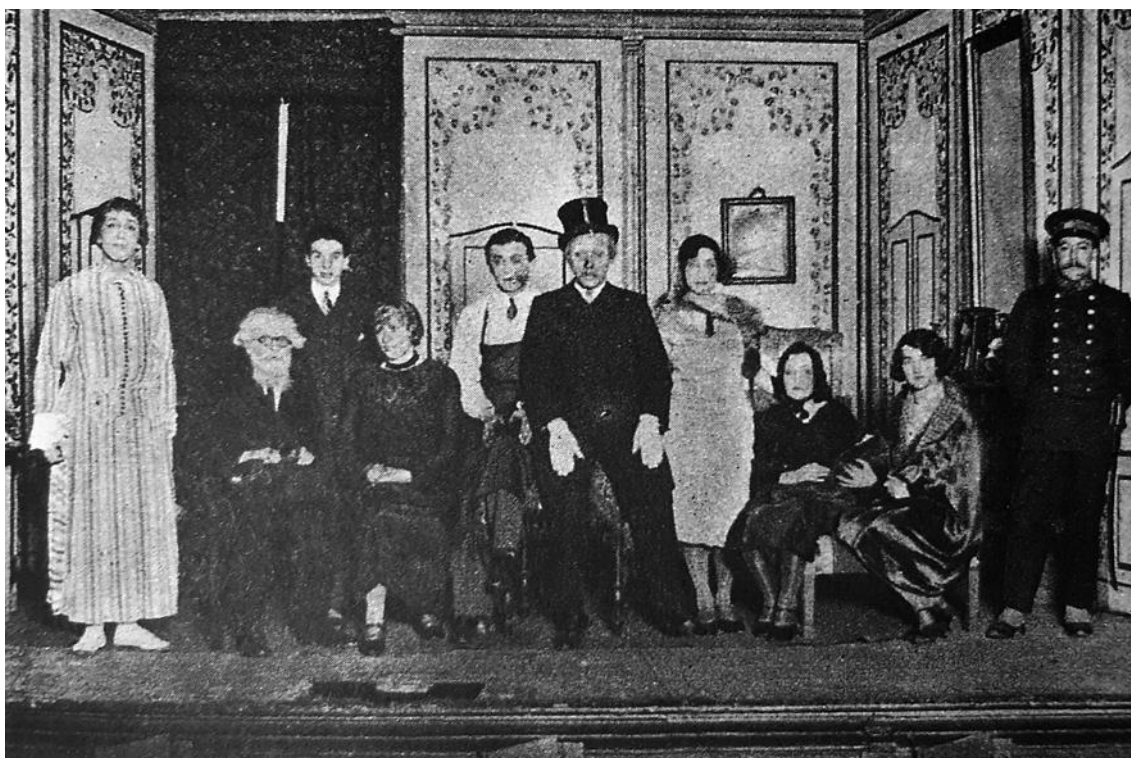
"De danswoede vermindert", schrijft een Nederlandse krant even later, "er wordt dit jaar ongetwijfeld beschaafder gedanst dan vorig jaar. De Charlestonkoorts is verdwenen, weliswaar is de Charleston nog de dans, maar hij wordt korrekter, langzamer en met minder schouder- en heupbewegingen gedanst."

Een actueel thema voor Jacob en Jacob en consorten om dat tot een cabaret-voorstelling te maken.

We vernemen hierna niets meer van I.T.V. 1927. Misschien komt het doordat beide medebestuurders van Jacob Groningen gaan verlaten. Zij hebben 'hun Irma' gevonden: voorzitter Jacob Stoppelman trouwt en verhuist naar Arnhem en Alex Frank treedt in Maastricht in het huwelijk en gaat in Amsterdam wonen.

Jacob richt zich in Groningen op toneel en cabaret, terwijl zijn broers zich naast hun werk in de kledingzaak en op de markten her en der in het land, proberen te bekwamen op een muziekinstrument. In een dansorkestje in een dancing, in een bioscoop bij de 'stomme films' of op een bruiloft of partijtje kun je als muzikant een leuk centje bijverdienen.

Zeven kinderen telt het gezin van Siempie en Grietje Bollegraaf, vijf van hen komen terecht in de wereld van de amusementsmuziek en het theater.

Onderlinge Vriendschap brengt op zaterdag 14 februari 1931 in Het Concerthuis het kluchtspel 'Tante Jutta' van Max Reinmann. Jacob Bollegraaf staat vijfde van links. FOTO HET NOORDEN IN WOORD EN BEELD.

Jacob uiblinker bij 'Onderlinge Vriendschap'

De joodse gemeenschap in Groningen is in de jaren dertig van de vorige eeuw buitengewoon actief op het gebied van ontspanning. Beroemd zijn de jaarfeesten van de diverse zang-, toneel- en gymnastiekverenigingen, die steevast worden afgesloten met een groot bal. Feesten waar je bij moet zijn, feesten die niemand wil missen. Hier worden de banden aangehaald tussen families, vrienden en zakenrelaties en hier kun je als jong volwassene zomaar je toekomstige partner tegen het lijf lopen.

Bram, Ruben en Levie Bollegraaf hebben zich inmiddels al zo bekwaamd op hun instrumenten, dat zij de muziek op feesten na afloop van de voorstellingen van 'Voor Ons Plezier' (VOP) verzorgen. Deze toneelvereniging telt alleen joodse leden en dan voornamelijk uit kringen van de middenstanders uit de Folkingestraat. VOP geeft meerdere uitvoeringen per jaar in Het Concerthuis in de Poelestraat. "Na afloop zijn er dan altijd die bijzondere feesten", herinnert zich Izzy van Dam, geboren en getogen in de joodse buurt, en kan er worden gedanst. "Die avonden werden opgeluisterd door de gebroeders Bollegraaf uit de Folkingestraat," vertelt hij, "Bram, Luppie en Levie, die respectievelijk als drummer, saxofonist en accordeonist optraden." Luppie is overigens de bijnaam van Ruben Bollegraaf.

Jacob is hier maar heel even van de partij. Na die eenmalige uitvoering van I.T.V. 1927 stapt hij eerst over naar 'Voor Ons Plezier', in 1931 sluit hij zich aan bij die andere Joodse toneelvereniging, 'Onderlinge Vriendschap' (OV). Deze vereniging heeft in haar bijna 15 jarig bestaan vele andere zien opkomen en weer verdwijnen en is vijf jaar later, in 1936, de enige overgebleven Joodse toneelvereniging in Groningen.

Hoewel er sprake is van een 'Israëlietische' vereniging, wijkt de keuze voor het repertoire van OV nauwelijks af van de toen heersende smaak op toneelgebied. Ze spelen net zo gemakkelijk een Indisch blijspel 'Suikerfreule' als een blijspel 'De privé-verpleegster' van Den Hartog en soms voeren ze een stuk als 'Onder ain dak' bijna helemaal in het Gronings op. Van een specifiek eigen Joodse identiteit is nauwelijks sprake. De naam zegt het al: gezelligheid en ontspanning 'onder elkaar' is wat hen bindt. De leden van OV voelen zich, net als de middenstanders, kooplieden en handelaren in de Folkingestraat en Nieuwstad, meer Gronings dan Joods.

Jacob Bollegraaf en enkele andere nieuwe veelbelovende talenten beleven hun debuut bij de derde lustrumviering van OV op zaterdag 14 februari 1931 in Het Concerthuis, met het kluchtspel 'Tante Jutta' van Max Reinmann. Onder regie van de heer M. Vennik wordt het een zeer geslaagde feestavond en de pers meldt: *"Van de medespelenden noemen we Mevr. de Levie en de heeren M. de Levie en J. Bollegraaf. Deze drie zorgden wel in de eerste plaats voor het groote succes, maar ook de anderen."*

'Onderlinge Vriendschap' geeft dit gehele decennium, meestal in de maand januari, drukbezochte jaarfeesten met toneeluitvoeringen in Het Concerthuis. Jacob is er elk jaar bij en behoort, volgens de pers, vrijwel elke keer tot de beste acteurs. En altijd na afloop feest met een groot bal met het vaste een orkest onder leiding van de heer K. Gans.

Hoewel Jacob zich na elke voorstelling prima zal hebben geamuseerd in het feestgedruis, zal hij zich niet met zijn kunstbeen op de spiegelgladde dansvloer hebben gewaagd. Hij kan prima overweg met zijn prothese, die hij via de inmiddels opgerichte 'Invalidenvereniging Groningen' heeft gekregen, maar er mee dansen lijkt nog een stap te ver.

Hij is niet alleen lid van die invalidenvereniging, even later vraagt men hem deel uit te maken van de feestcommissie ervan. In 1932 doet die vereniging een beroep op Jacobs schrijftalent als zij hem inschakelen voor een huldegedicht voor hun voorzitter dokter Nathans, die zijn koperen jubileum als politiearts viert. In het Nieuwsblad van het Noorden kunnen we de hulde voor de populaire Groningse arts lezen (zie afbeelding).

12¹/₂ jaar politie-dokter

DR. NATHANS

Onopvallend stond 't berichtje
Tusschen meer berichtjes in.
Maar dit „koperen” berichtje
Had toch zeker diep'ren zin.
12¹/₂ jaar politie-dokter;
Simpel is dat, als 't er staat.
Echter zit het niet in woorden
Poëzie zit in de daad!
12¹/₂ jaar altijd klaar staan
Bedaren hier — verzachten daar.
't Eenvoudige woordje
„Menschenredder”

Is dan hier toch zeker waar!
Wie kent niet de groote auto.
En 't bekende apparaat,
Waardoor Dr. Nathans dadelijk
Op de plaats des onheils staat.

.....
Dr. Nathans, Groningen dankt U
Brengt U hulde, uw werk was raak!
Moge U nog jaren werken
Aan Uw politie-dokters taak!
Gron. 1-4-32. **JAC. BOLLEGRAAF**

JUICHT!

Nederlanders hier te lande,
In den vreemde, „Oost” en „West”,
Wat U Zondag zag of hoorde,
Dat was Neerland op zijn best.
Juicht met onze voetbalwereld
Want zij stonden als een rots!
„Jongens!” „Onze voetbaljongens:
Jullie bent ons aller trots!”
Juicht en jubelt Nederlanders
Jong en oud, juicht allen mee.
Want zij stonden in de branding
Van een woeste Iersche Zee.
Toont in Rome wat je waard bent
Dat ligt nu toch in de lijn!
Toont nu „dat het kleine Neerland”
„Soms ook wel eens groot kan zijn”.

JAC. BOLLEGRAAF.

Tooneelver. „Jong Gruno”
ZONDAG 24 DECEMBER a.s.
**Groote Jaarlijksche
Uitvoering**
in de groote bovenzaal van het
„CONCERTHUIS” - Poelestraat
Opgevoerd zal worden:
**„Moeder helpt haar
kind”**
Tooneelspel in 2 bedrijven.
„In Politiek”
Blijspel in 1 bedrijf.
**„Jochem Pezel, wat
ben je voor 'n ezel”**
Kluchtspel in 1 bedrijf.
Regie: **JAC. BOLLEGRAAF.**
NA AFLOOP GROOT BAL
met medewerking van de popu-
laire „THE BOLLY BAND”.
Entrée: aan de kas 65 ct.,
vóórverkoop 50 cent bel. inbegr.
Kaarten verkrijgbaar bij: H.
ELSHOF, Folkingestraat 56. H.
LUKKEN, Poelestraat 5, K. OR-
SEL, van Sijssenplein 4a, H.
MEIJER, Olievuulderstraat 27.
Aanvang 8 uur.

Het zal niet Jacobs enige gedicht blijken te zijn dat we te lezen krijgen. Het eerstvolgende heeft een meer lugubere aanleiding. Vanuit Duitsland begint een andere, venijnige, politieke wind te waaien als eind januari 1933 Hitler rijkskanselier wordt. Onmiddellijk wordt het vele Joden in Duitsland onmogelijk gemaakt hun beroep uit te oefenen. De Folkingestraters zijn in de regel niet met de Joodse problematiek bezig en op het oplaaiende antisemitisme in Duitsland zijn ze totaal niet voorbereid. Na de aankondiging van de boycotdag, 1 april 1933, verwacht heel Joods Groningen vele Duitse Joodse vluchtelingen. Onder meer het gebouw Ets Haim (Boom des Levens, vereniging voor joodse cultuur en wetenschap) in de Folkingestraat, recht tegenover de winkel van de Bollegraafs, wordt in gereedheid gebracht om deze vluchtelingen op te kunnen vangen. Alle moeite is echter vergeefs, er komen wel vluchtelingen naar Nederland, maar die geven de voorkeur aan Amsterdam. Naar Groningen komt op dat moment nog niemand.

Pas maanden later vindt Jacob een manier om zijn schrik over dit fel opkomend antisemitisme uit te drukken. Eind september verschijnt zijn gedicht hierover in het Nieuw Israelietisch Weekblad. Op indrukwekkende wijze beschrijft hij zijn grote angst dat de Joden er uiteindelijk helemaal alleen voor komen te staan.

TRANEN

*Ofschoon de wereld niet meer trilt
Van Anti-Joodsch gebeuren;
Toch huilt achter gesloten deuren*

Nog steeds het opgejaagde wild...

*Ofschoon het mensdom even zwijgt
Om krachten te verzamelen,
Is daar nog in het kleed der schamelen
Het volk, dat hijgt...*

*Ofschoon ons volk in schijn
Daar kalm lijkt voort te leven,
Hun lichaam is met smart doorweven
Hun hart met pijn...*

*Hoe lang dan nog, o Heer
Zult Gij dit lot gedoogen...?
Dat één deel van Uw Volk met brandende oogen
Ligt ter neer, ter neer?....*

Groningen, JAC. BOLLEGRAAF.

In dezelfde maand september dat dit gedicht verschijnt, gaat hij aan de slag op een geheel ander terrein. Hij wordt door de toneelvereniging Jong Gruno benaderd met de vraag of hij de regie op zich wil nemen voor de jaarlijkse uitvoering. Jong Gruno is een afdeling van de Marktkooplieden en Venters Bond in Groningen, waarvan de Bollegraafs lid zijn.

In augustus 1933 had deze bond een advertentie geplaatst: *“Tooneelvereniging „JONG GRUNO”, zoekt eenige nette JONGEDAMES en HEERENLEDEN. Aanv. repetities begin Sept.”*

Er melden zich voldoende acteurs aan en Jacob gaat met de groep gaat een paar maanden lang flink aan de slag. Ze kiezen voor “Moeder helpt haar kind”, een toneelspel in twee bedrijven, voor een kluchtspel met de titel “In Politiek” en als uitsmijter nemen ze de klucht “Jochem Pezel wat ben je toch een ezel.”

Op zondag 24 december, kerstavond 1933 om 20.00 uur, wordt deze “Groote Jaarlijksche Uitvoering” van Jong Gruno gehouden in de grote bovenzaal van Het Concerthuis (zie afbeelding boven). De marktkooplieden en venters van Groningen en hun familieleden beleven een kostelijke avond met de uitgevoerde stukken en Jacob is na afloop ook nog eens van de partij, wanneer zijn band de muziek verzorgt. “Na afloop groot bal, met medewerking van de populaire The Bolly Band”, stond er in de aankondigingen.

Een goede week later, op oud- en nieuwsjaardag 1934 herdenkt de joodse vereniging „Bikkur Golim Kabranim” (hulp bij ziekte en overlijden) in Groningen haar honderdjarig bestaan. Dat tweedaagse festijn wordt besloten met een feestavond in de grote benedenzaal van de Harmonie die tot in alle hoeken is bezet. De ongeveer 1400 aanwezigen zijn zeer enthousiast over het gebodene.

Het programma begint met een schilderachtig kampvuurtafereeltje van de padvindergroep Iduna, die "een alleraardigst Volendammer dansje" uitvoert. Drie gymnastiekverenigingen, Attila, Ivria en Ona geven fraai toestelwerk (de heren) en de dames vertonen goed verzorgde rhythmische, knots- en vrije oefeningen. Er zijn Jiddische liederen van oppervoorzanger Liechtenstein en zijn dochter, vioolspel van Sal Dwinger met op de piano Lien Velleman en 'Onderlinge Vriendschap' oogst veel waardering met de dramatische schets uit Russisch Polen 'Kol Nidrei-avond voor Grote Verzoendag' van K. Kesnig.

Daarna wordt het een stuk luchtiger. "Een tweetal leden van deze Vereniging," schrijft de recensent over deze avond, "gaven later een zangvoordracht ten beste, getiteld „Goldene Hochzeit". Ook hier veel succes." Die twee leden van OV zijn Jacob Bollegraaf en waarschijnlijk Leon van Coevorden, die ook meedoet op die foto van The Bolly Band uit de Folkingestraat.

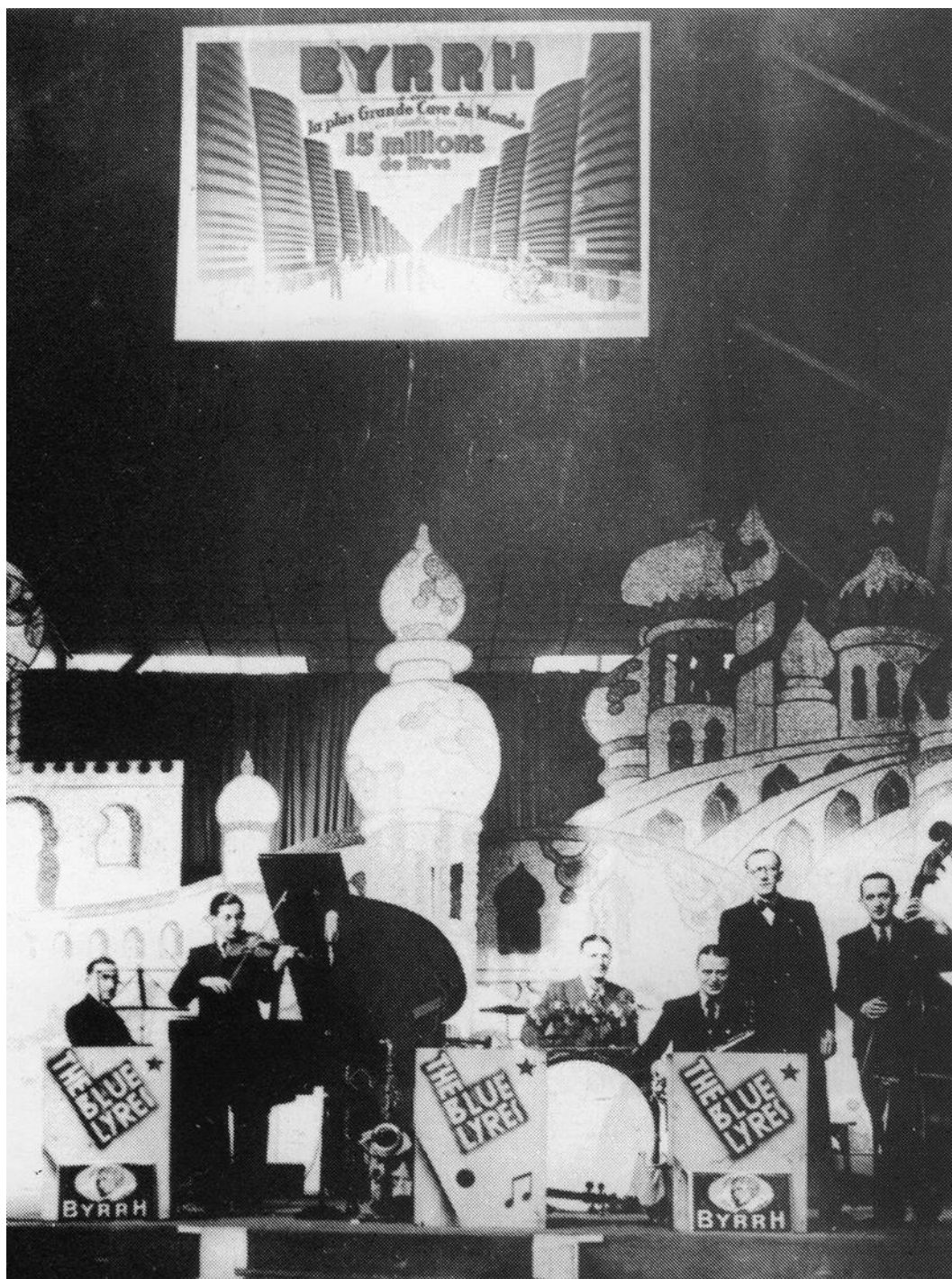
Deze muzikale schets uit het Zwabische boerenleven heeft OV op het repertoire gezet op aandringen van Jacob. Het is een éénacter waarin twee bedelzangers, een getrouwd stel, het podium opklimmen om het duet 'Die goldene Hochzeit' te mogen zingen. Tussen de strofen door worden de echtelijke geschillen op zeer komische wijze steeds zichtbaarder en uiteindelijk blijkt hun huwelijk alleen maar uiterlijke schijn. De beide onweerstaanbaar humoristische zangers spelen het hele stuk achter maskers.

Na het optreden van dit zangduo volgt het optreden van de grote Louis Davids die met zijn repertoire 'Volendam', geestige liedjes en onweerstaanbare humor, als vanouds succes oogst. Pas ver na middernacht is het feest ten einde.

Het zijn drukke tijden voor Jacob en OV want drie weken later staat het volgende jaarfeest alweer op het programma, wanneer ze het blijspel 'De baas in huis' van Martin Flavin brengen in het Concerthuis.

De rest van dit jaar is het op dit vlak rustig. In ieder geval voor OV. Op zondagavond 8 april 1934 belt een redacteur van het Nieuwsblad van het Noorden naar het huis van Bollegraaf kledingzaak met het dringende verzoek Jacob te spreken te krijgen. Het Nederlands Elftal heeft zojuist in Amsterdam met 5-2 gewonnen van Ierland en heeft zich voor de eerste keer in haar geschiedenis geplaatst voor een WK, dat in Italië zal worden gehouden. De krant wil de volgende dag mooi uitpakken vraagt Jacob of hij een hulde gedicht kan leveren. Zoiets als hij destijds voor dokter Nathans had geschreven. De volgende dag staat 'Juicht!!!' in de krant (zie afbeelding boven).

Het zijn de jaren waarin Jacob het publiek kan vermaken met zijn voordrachtskunsten, niet alleen bij allerlei uitvoeringen van 'Onderlinge Vriendschap', maar ook bij de muziek van zijn broers en vrienden van The Bolly Band.

The Blue Lyres in 1935 in de Amsterdamse RAI. De bezetting is: Appie van Gilpen (piano), Benny Behr (viool), Bram Bollegraaf (drums) Anton Rabelier (tenorsax), Cees Rinket (bas), Louis Drenth (trompet) en Willy Bleeker (gitaar). FOTO RUIGE DAGEN, 70 JAAR JAZZ IN GRONINGEN.

Bram Bollegraaf in Amsterdamse RAI

De jaren twintig van de vorige eeuw staan bekend als een periode van optimisme en frivoliteit. Het gaat de gewone man en de geëmancipeerde vrouw beter in financieel opzicht en het uitgaansleven wordt ontdekt. Vooral in de grote steden in de Randstad verrijzen grote theaters (o.a Tuchinski, Roxy, Grand Theater, La Gaité) die volwaardige amusementsprogramma brengen met musici, artiesten en acrobaten. In november 1915 treden de Timbertown Follies uit Groningen op in de Rotterdamse Grote Schouwburg. Met hun introductie van de nieuwe hits uit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië leggen ze een fundament voor de opbloeiende jazz. In de vele grootstedelijke danspaleizen ontwikkelt de jazzdans zich tot een breed geaccepteerde rage.

Aan dit alles komt met de Beurskrach van oktober 1929 abrupt een einde. Vreemd genoeg blijkt de economische recessie die hierop volgt een impuls te zijn voor de jazzmuziek. Mensen die hun baan behouden, zien hun koopkracht toenemen door de dalende prijzen. Dancings, die profiteren van de vele gesloten café's, worden het domein van de jazzorkesten.

Er ontstaat in die tijd nog iets nieuws: het Nederlandse publiek leert uit eten te gaan. Dat kan op het conto geschreven worden van onder andere Heck's Lunchrooms, die in navolging van de moderne tearooms in Londen, een concept bedenken van goed en betaalbaar eten en gratis entertainment. Uiteindelijk telt de keten veertien vestigingen in de grote steden, waarbij de 'Grote Heck' op het Rembrandtplein in Amsterdam mateloos populair is. Deze locatie biedt plaats aan 900 gasten, die tweemaal per dag naar een gerenommeerd live orkest kunnen luisteren. Vaak is dat een jazzorkest. Voor al die vestigingen van Heck's en andere ketens ontstaat er een enorme vraag naar muzikanten.

Benny Behr

Sem Nijveen

Bram Bollegraaf

De betere muzikanten uit de provincie proberen dan ook in Rotterdam, Den Haag of in Amsterdam aan de slag te komen. Daar is meer vast werk - een orkest speelt zomaar drie weken in dezelfde lunchroom - en worden veel betere salarissen betaald. Het is een formule die decennialang werkt, maar door onder meer de komst van de televisie na 1960 uitgewerkt raakt. Voor vertier hoeft men dan zijn huis niet meer uit.

Benny Behr en Sem Nijveen zijn misschien wel de bekendste Groningse jazzpioniers die de sprong naar de Randstad nemen. De laatste vertelt hoe hij bij het orkest van John van Brück in Den Haag als trompettist aan de slag kon en 45 gulden in de week kon verdienen. Plus een achtste deel van de fooien, die ze ontvingen. En dat in Groningen geen hond dat wou geloven. Dat je een pak op je sodemieter kon krijgen, omdat ze dachten dat je hen in de mailing nam. En dat hij van dat ensemble de overstap maakte naar het internationaal vermaarde orkest van Jack de Vries, dat hij "vijf treden dicht bij de hemel" noemt. Nijveen speelde in zalen als La Gaité, Tuchinski (Amsterdam), Tabaris (Den Haag), Pschorr (Rotterdam) en voor de radio-omroep in Hilversum.

Datzelfde geldt voor Benny Behr. Eerst heeft hij zijn eigen jazz- en dansorkest The Blue Lyres dat hij opricht in de herfst van 1933 te Groningen en dat een groot succes wordt. Het is het enige noordelijke professionele orkest dat ook buiten de provinciegrenzen furore maakt in onder andere Amsterdam, Den Bosch, Zwolle en Nijmegen. In 1937 verhuist hij naar de Randstad en speelt ook voor de Internationals van Jack de Vries.

Twee van de muzikanten Bollegraaf maken eveneens de sprong naar de Randstad waar en spelen ook 'een paar treden dicht bij de hemel'. Wat opvalt is dat beiden slagwerker in de jazzmuziek zijn: Bram Bollegraaf en de zus van de gebroeders, Selma, die onder muzikanten dan ook 'Zus' wordt genoemd. Bram is drie jaar ouder, zeer vaardig op de drums en hij zal een voorbeeld zijn geweest voor zijn zusje. Dat Selma als vrouw voor dit instrument kiest, is voor die tijd opmerkelijk te noemen, maar ze geeft de indruk een onafhankelijke, vrijgevochten vrouw te zijn. Ze weet haar grote broer misschien wel voorbij te streven in roem op dat instrument. Hoe het ook zij, beiden zullen het beste op de drums in elkaar naar boven hebben gehaald.

Bram Bollegraaf wordt benaderd door Benny Behr om in zijn The Blue Lyres van de partij te zijn. Wanneer dit is begonnen en hoe lang dit heeft geduurd is niet bekend, wel weten we dat Benny en Bram jarenlang contact hebben gehad en vaker samenspelen. Er is een foto bewaard gebleven waarop is te zien hoe Bram achter de drums zit bij The Blue Lyres in 1935 in de Amsterdamse RAI. De bezetting in Amsterdam is: Appie van Gilpen (piano), Benny Behr (viool), Bram Bollegraaf (drums) Anton Rabelier (tenorsax), Cees Rinket (bas), Louis Drenth (trompet) en Willy Bleeker (gitaar).

Er zijn helaas geen recensies bekend met Bram als drummer.

Clara de Vries and her Jazzladies in 't Zuid in Den Haag in 1935. FOTO DOCTOR JAZZ MAGAZINE.

Selma ladydrummer bij Jazzladies De Vries

Donderdag 5 september 1935 is een zwarte dag voor de jazzwereld. Een van de grootste trompettisten ter wereld, Louis de Vries uit Rotterdam, is in het katholieke ziekenhuis van Zwolle op 29-jarige leeftijd overleden, enkele dagen na een ernstig verkeersongeval.

Hij heeft dan net een succesvolle toernee door Engeland afgerond, is gasttrompettist geweest bij de BBC bij Henry Hall, heeft enkele grammofoonplaten opgenomen en zijn plan eindelijk in Amerika te kunnen spelen zal op 1 januari verwezenlijkt worden. Op weg van zijn woonplaats naar Groningen, waar hij een maand lang met zijn nieuwe band in de grote zaal van Huize Astoria in de Oude Kijk in 't Jatstraat zou staan, botst zijn auto bij Hattumerbroek op een melkwagen. "De wereld van de jazz verliest in Louis de Vries een van haar meest begaafde, meest briljante instrumentalisten", zo schrijft het Leeuwarder Nieuwsblad, "een met buitengewone eigenschappen begiftigd kunstenaar, van wie nog veel verwacht werd, is heengegaan."

Op zondagmiddag 8 september om kwart voor drie heeft zijn teraardebestelling plaats op de Israelitische begraafplaats 'Toepad' in Rotterdam. Hoewel veel collega's vanwege beroepsbezigheden niet aanwezig kunnen zijn, hebben velen zich toch vrijgemaakt om hun populaire collega de laatste eer te bewijzen. Max Tak van het Tuschinski-concern spreekt bij het

graf een afscheidswoord en memoreert, zo meldt Het Vaderland, “de inspirerende invloed, die de zo rijk begaafde instrumentalist op hen uitoefende, die met hem werkten” en “dat de herinnering aan de spontane en eerlijke vriend onverzwakt zou blijven voortleven.”

“Diep onder de indruk verlieten de velen, die Louis de Vries naar de laatste rustplaats hadden geleid, de dodenakker”, besluit dezelfde krant.

Onder de velen die Louis de Vries op die zondagmiddag de laatste eer bewijzen, bevinden zich ongetwijfeld de Bollegraafs uit Groningen. Siempie Bollegraaf is een broer van Betje Bollegraaf, de moeder van Louis de Vries. En Clara de Vries, de tien jaar jongere zus van de zojuist gestorven Louis en al even begenadigd op de trompet, heeft goede contacten met Selma, de jongste ‘Zus’ Bollegraaf. Clara zal niet veel later met haar nicht Selma gaan samenwerken.

Wordt haar broer Louis in die tijd ‘The Dutch Armstrong’ genoemd, Clara zelf is eveneens een uitzonderlijke trompettiste, wat eens te meer blijkt uit een opmerking, die de grote Louis Armstrong maakte, nadat hij Clara had zien spelen: ‘That Louis de Vries, he had a sister Clara with a ladies-band. Oh boy, she could play that horn!’

Clara toert al op zestienjarige leeftijd door half Europa in het Blue Jazz Ladies-orkest onder leiding van concertmeester Leo Selinsky . Daarna speelt ze met haar vriendin Annie van 't Zelfde in diverse orkesten, waaronder de Shirmann Jazz Girls, waarmee ze optreedt in de Heck’s Lunchrooms in de Randstad en op podia staat in Spanje, Zwitserland en Duitsland.

Damesorkesten kun je in die tijd wel vaker ergens zien spelen – die spelen dan lichte klassieke muziek, Weense walsen, foxtrots en tango’s onder leiding van een Kapellmeister- maar een dames-jazzorkest is iets volstrekt nieuws, zeker in Europa.

Louis de Vries

Clara de Vries

Coleman Hawkins

In Amerika zijn al wel enkele succesvolle dames-jazzorkesten, waarvan één, de Hollywood Redheads, op tournee gaat in Europa en in Rotterdam optreedt. Clara en Annie raken zo geïnspireerd door dit swingende orkest, dat ze besluiten die kant op te gaan met hun muziek. Bovendien vinden ze dat het tijd is om voor zichzelf te beginnen, zonder een mannelijke Kapellmeister. Op 1 augustus 1935 debuteert Clara in Den Haag in café-restaurant 't Zuid aan de

Groenmarkt met haar eigen orkest, Clara de Vries and her Jazz-ladies. Het initiatief wordt met enthousiasme begroet en de concerten welwillend gerecenseerd. Dit was ruim een maand voor de begrafenis van Louis de Vries. Dit orkest staat daarna nog in Pschorr in Rotterdam en wordt kort daarop opgeheven.

In het najaar van 1935 treedt Clara toe tot het orkest van haar broer 'Jack de Vries Internationals', dat in de maanden november en december herhaaldelijk radio-uitzendingen verzorgt voor de Vara vanuit Tanzklausen in Amsterdam. Na deze periode komen zij en Annie van 't Zelfde weer bij elkaar met plannen voor een nieuw orkest en vraagt Clara haar dan 18-jarige nicht Selma Bollegraaf om deel uit te maken van een nieuw te vormen damesband.

De nieuwe Jazz Ladies van Clara de Vries zijn onmiddellijk een succes en beleven een geweldige tijd in het Negro Palace Mephisto in Rotterdam, dat in december 1936 haar deuren opent en geldt als een legendarisch trefpunt van belangrijke jazzmusici. De stad beleeft op jazzgebied een van haar hoogtepunten als de grootste tenorsaxofonist ter wereld Coleman Hawkins daar belandt. In 1935 is hij naar Europa gekomen als gastsolist bij de Britse band van Jack Hilton. Hawkins echter mag om zijn huidskleur nazi-Duitsland niet in en moet noodgedwongen zijn Europese tournee onderbreken. Hawkins speelt een week lang in Pschorr en in de zomer van 1937 staat hij op het podium van het 'Mephisto' aan de Oude Binnenweg 94.

Van Pi Scheffer, in Mephisto aangekondigd als Nederlands beste jazztrombonist, zijn de herinneringen aan die optredens bewaard gebleven. "Mijn eerste kennismaking met Mephisto was op een maandagavond, dat Coleman Hawkins zou komen spelen en verstek liet gaan", vertelt Scheffer aan Hans Lageweg van Doctor Jazz magazine, "de baas van Mephisto belde me toen op om toch nog 'iets' te hebben. Zo kwam ik daar aanzetten met Sally Bremer, die toen in Amsterdam een bekende schnabbelaar was. Wij dienden het damesorkest (!) onder leiding van Clara de Vries te versterken."

We kunnen niet helemaal inschatten wat het uitroepteken tussen haakjes in het artikel van Lageweg over Scheffers gevoelens weergeeft, maar gaandeweg de periode dat hij met de dames speelt, merkt Scheffers dat hij elke avond iets meer uitkijkt om naar Mephisto te komen en met hen te musiceren. En dat enkele dames indruk op hem maken.

'Onder andere herinnert Pi Scheffer zich uit dit orkest de slagwerkster, die 'Zus' genoemd werd en uit de Groninger muzikantenfamilie Bollegraaf kwam', schrijft Lageweg verder, 'en natuurlijk ook Annie van 't Zelfde. Pi bewonderde Annie zeer. "Een rasmuzikant," verklaart hij, daarna zijn relaas vervolgend: "De volgende maandag was Hawkins er wel, bij elkaar is het voor mij een periode van een week of zes geworden, waarin ik elke avond enthousiast naar Mephisto toog, me verheugend op het fijne spelen dat me wachtte. Inmiddels was de damesafdeling van het orkest vervangen door een aantal manspersonen."

De pers is zeer lovend over het optreden van Coleman Hawkins op 12 juli 1937 in Mephisto: "Op deze avond moet Hawkins de grote krachten van pianist Freddy Johnson, de Rotterdamse bassist Al Weisbart en drummer Arthur Play missen, maar deze worden voortreffelijk vervangen door de damesband van Clara de Vries."

'Zus' Bollegraaf kan bijzonder tevreden zijn over haar optreden met de grote Coleman Hawkins. Haar naam valt even later nog als de Nederlandse Hot Club over die avond schrijft: "De ladydrummer heeft enthousiasme, maar is een weinig stug." Om eventueel verkeerd begrip te voorkomen, voegt de schrijver van het artikel er tussen haakjes onmiddellijk aan toe "op de drums".

De hele maand juli staat Clara de Vries in Mephisto met haar Ladies Show Band waarin naast Clara in ieder geval Annie van 't Zelfde (saxofoon), Pauky Kosman (bas en zang) en Selma Bollegraaf (drums) zitten.

'Grote Heck' op het Rembrandtplein in Amsterdam is mateloos populair. Deze locatie biedt plaats aan 900 gasten, die tweemaal per dag naar een gerenommeerd live orkest kunnen luisteren. FOTO ONEINDIG NOORD-HOLLAND.

Mogelijk heeft 'Zus' ook nog deel heeft uitgemaakt van The Rosian Ladies, dat De Vries daarna opricht en dat in april 1938 begint in Heck's Lunchroom in Rotterdam. De maand erop staan ze in de vestiging van deze firma aan het Spui in Den Haag, dan volgen Utrecht, Arnhem, Amsterdam, Atlanta in Rotterdam en vervolgens weer bij Heck's in die plaats. Ze spelen in augustus 1940 nog een hele maand in de Grote Heck aan het Rembrandtplein in Amsterdam. Als na inval van de Duitsers in 1940 het spelen voor Joodse musici onmogelijk wordt gemaakt, keert ze met haar partner Aron, die ze in Den Haag heeft leren kennen, terug naar haar ouders in Groningen.

Het bestuur van toneelvereniging 'Onderlinge Vriendschap' in 1936, zittend v.l.n.r. S. van Emden, M. de Groot, M. van Velsen jr., R. Gans-De Groot, J. Bollegraaf. Staand de feestcommissie v.l.n.r. A. Muller, L. van Coevorden, K. Levit, J. van Danzich en J. van Coevorden. FOTO NIEUWSBLAD VAN HET NOORDEN

Jacob Bollegraaf acteur, zanger en conferencier

In het jaar 1937 lijkt de veelzijdigheid van Jacob binnen 'zijn' amusementswereld alleen maar toe te nemen. Was hij sinds zijn komst bij 'Onderlinge Vriendschap' al een succesvol acteur en bestuurslid, in dit jaar wordt hij tevens secretaris van de vereniging. Hij weet zijn stempel te drukken op een kleine, maar voor hem uiterst belangrijke koerswijziging: van 'toneelvereniging' wordt 'Onderlinge Vriendschap' in 1937 een 'toneel- en cabaretvereniging'.

Dat is precies wat hij voor ogen had, sinds hij voor de eerste maal in aanraking kwam met dat cabaret van de "Timberland Follies". Nu krijgt hij het grotere 'Onderlinge Vriendschap' zo ver om aan cabaret, dans en muziek te gaan doen.

Dat gebeurt ook. Naast de jaarfeesten neemt OV deel aan de noordelijke toneelconcoursen, die de Bond van Joodse verenigingen in Nederland met ingang van dit jaar organiseert. De Bond hoopt met dit soort toneelwedstrijden de verminderde belangstelling en versnippering in het Joodse verenigingsleven tegen te gaan. In februari op het concours in hotel Dopper in Stadskanaal speelt OV als extra nummer opnieuw hun succesnummer 'Die goldene Hochzeit', dat ze ook al die avond met Louis Davids brachten.

'Die goldene Hochzeit' lijkt het paradepaardje van de toneelvereniging in deze periode. Jacob en Leon zingen deze eenakter diezelfde maand opnieuw als OV bij de Groninger meisjesvereniging „Saadath Joledoth" (Hulp in Lijden), acte de présence geeft op een avond waarop "een zangduo optreedt en een rasechte Jordaner, die er zo de stemming in bracht, dat er verschillende malen gebisseerd moest worden."

Vier weken later brengen ze opnieuw dit succesnummer op een "Groninger Avond", georganiseerd door de Bond van Joodsche verenigingen in Nederland. Een stampvolle zaal in het Concerthuis ziet hoe hoofdbestuurslid Posner uit Rotterdam het podium betreedt en de Groningers vertelt, dat ze 'met den Bond mee moeten marcheren terug naar het Jodendom'.

Het publiek kan daarna genieten van een bonte kaleidoscoop van gymnastiek, padvinderij, toneel en muziek. De padvindsters van Iduna beginnen de avond met een romantisch nummer "Om het Kampvuur". De dames en heren van 'Attila' onthalen de toeschouwers op 'pittig turnen', terwijl 'De Joodsche Ontspanningsclub' na de pauze het blijspel 'De Aardschok' brengt. Jacob en zijn collega-acteur van OV krijgen vervolgens met 'Die goldene Hochzeit' opnieuw de lachers op hun hand, waarna de heren van 'Ivria' het programma besluiten met 'gymnastische oefeningen van best gehalte'. Na afloop is het bal.

Hoewel de Bond, die deze uitvoeringen organiseert, haar lof uitspreekt voor de enorme belangstelling, die er bestaat voor avonden als deze, zegt ze het ook spijtig te vinden dat bijvoorbeeld geen van de deelnemende toneelverenigingen een stuk met 'een Joodse tendens' voor het voetlicht brengt. Ze weet, dat dergelijke Joodse stukken moeilijk te krijgen zijn, maar hoopt, "dat spoedig enige goede werken het levenslicht mogen aanschouwen."

Dit lijkt niet aan dovemansoren gezegd. In datzelfde jaar verschijnt van de hand van Jacob Bollegraaf een Joods toneelstuk met de titel 'Wij Menschen'. Het is een stuk in drie bedrijven voor zes heren en zes dames en wordt uitgegeven door toneelfonds 'De Noordstar' aan het Gedempte Zuiderdiep in Groningen. Over de inhoud is niets bekend. Dus ook niet of Jacob hierin cabaret of muziek heeft verwerkt.

Negen maal dat jaar geeft 'Onderlinge Vriendschap' een uitvoering en in maar liefst zes gevallen is er, naast toneelspel dat ze vanouds brengen, sprake van muziek, zang of dans. Dat is nieuw voor OV, dat is de inbreng van Jacob. Hij gaat zelfs nog een stapje verder, door niet alleen zijn collega acteurs te enthousiasmeren voor meer cabaret, zang en dans, maar hiermee ook zelf meer op de voorgrond te treden. Eerst als acteur- zanger en even later als conferencier-zanger.

Hij laat op 25 juli 1937 deze heel nieuwe kant van zichzelf zien. In de vooraankondiging van de Noordelijke Landdag van de Bond van Joodse Verenigingen in Nederland In Hotel Wisseman in Winschoten staat al: "Bart de Graaf, achter welk pseudoniem een verdienstelijk OV-lid schuil gaat, zal ons vergasten op verrassende staaltjes voordrachtskunst."

De recensent is lovend over deze avond: "En dan de medewerking van de „O.V."-ers uit Groningen! Met groot plezier denk ik steeds weer opnieuw aan deze tooneelstenen en cabaretiers. (...) De „O.V."-girls bewogen zich als lieve, moderne feeën in hunne moderne

dansjes over het tooneel, terwijl Bart de Graaf, alias Jaap Bollegraaf, zich ontpopte als een voordrachtskunstenaar van den eersten rang. Bravo, jongens! (...) Tot laat in den nacht bleef men tenslotte onder de vroolijke toonen van Slager's Simcho Band bijeen."

Hij luistert als Jack Bolly met The Bolly Band dit jaar twee grote evenementen op (de Landbouwtentoonstelling in Borger en de Noordelijke Atletiekdag in Stadskanaal) maar het is voor het eerst dat Jacob/Jaap Bollegraaf optreedt als de conferencier Bart de Graaf. Hij zal dat in de jaren die volgen vaker onder dat pseudoniem doen.

Voor de Sociëteit van Handwerkslieden treedt "Onderlinge Vriendschap" op maandag 20 december in de bovenzaal van de Harmonie op "met toneel, zang en dans". Het is het laatste optreden dat jaar van wat nu een 'Toneel- en Cabaretvereniging' is .

Aankondiging van een benefietavond voor Joodse vluchtelingen in zalen Apollo (foto rechts) aan de Heerweg. BRON NIEUWSBLAD VAN HET NOORDEN

Benefietavond voor Joodse vluchtelingen

Toneel- en Cabaretvereniging 'Onderlinge Vriendschap' heeft in het jaar 1938 beduidend minder uitvoeringen dan het jaar ervoor. Op zondag 13 februari volgt in het Concerthuis om 20.00 uur het jaarfeest. Ze spelen "Muggen om de kaars", een blijspel dat handelt om de dwaze verwickelingen en komische situaties, waarin de "muggen" (drie oude vrijgezellen) belanden door toedoen van een pientere huishoudster. De afloop laat zich raden.

Ruim een week later doen ze mee aan het toneelconcours van de Bond van Joodse Verenigen in Nederland in Coevorden, waar ze, in tegenstelling tot eerdere wedstrijden, geen enkele prijs in de wacht slepen.

Op 21 augustus is Jacob zowel met OV als in zijn rol als de conferencier Bart de Graaf te bewonderen op de landdag van de Bond in hotel Smid in Winschoten.

"'Onderlinge Vriendschap' te Groningen toonde zich des namiddags zeer verdienstelijk door op uitstekende wijze een cabaret-programma uit te voeren. Ook de O.V.-girls oogsten veel succes, evenals de conferencier Bart de Graaf," schrijft het Nieuwsblad van het Noorden. Nadat WJGG uit Winschoten het stuk "Een angstvolle nacht" ten tonele heeft gebracht, is het opnieuw de beurt aan Bart en de O.V.-girls om het tweede deel van hun programma te brengen. Ze oogsten opnieuw veel succes.

De titel van het stuk, "een angstvolle nacht" lijkt welhaast een voorbode te zijn van wat er aan zit te komen. Het zijn zeer zorgelijke tijden en de verminderde optredens van OV hebben zeker te maken met wat zich allemaal afspeelt in buurland Duitsland. Is het optreden van 'The Bolly

Band onder leiding van Jack Bolly' in Hotel Van Ess op dinsdag 18 oktober op de Zuidlaarderjaarmarkt nog een klein lichtpuntje, een paar weken later is het goed mis.

Tijdens de Kristallnacht van 9 op 10 november 1938, worden Joden en hun bezittingen in Duitsland aangevallen en 1400 synagogen in brand gestoken en gesloopt. Meerdere toneel- en cabaretgezelschappen in Nederland laten vervolgens hun voorstellingen niet door gaan. Het lijkt ongepast om bij zoveel opblaiend antisemitisme dichtbij Nederland festiviteiten te organiseren. De vluchtelingenstroom naar Nederland neemt ineens drastisch toe. De meeste vluchtelingen trekken naar Amsterdam, maar ook Groningen vangt een aantal van hen op. Enkele families vinden een plekje in de Folkingestraat.

Jacob Bollegraaf begint onmiddellijk nieuwe teksten te schrijven als artistiek en geëngageerd commentaar op deze gebeurtenissen. Als overal in het land collectes worden gehouden en acties op touw gezet levert Jacob daaraan met "The Bolly Band" en als conferencier een behoorlijke bijdrage. De Algemene Groninger Werklozen Vereniging organiseert een 'Feestavond, ten bate van de joodse vluchtelingen' en de Bollegraafs en hun vrienden zijn van de partij. De avond vindt op 24 november plaats in zaal Apollo aan de Hereweg.

Dat deze actie in het verzuilde Nederland breed wordt gesteund, blijkt uit medewerking vanuit vele geledingen van de samenleving aan deze avond: "het keurcorps van de sportvereniging Rapiditas (voorloper van het latere GVAV) geeft een uitvoering, evenals het christelijk dubbelmannen kwartet Laudamus, de muziekvereniging A.D.O., de krontjongband Majang Gitam, het Orkest de Bollyband en conferencier Barth de Graaf ."

Ditzelfde gemeleerde gezelschap uitvoerenden geeft drie weken later opnieuw een programma van sport, muziek en voordrachtskunst in hetzelfde Apollo. Ditmaal heet het niet voor niets een 'Bonte avond'. Het is niet bekend, hoeveel de opbrengst van deze actie is.

Ook in het gezin Bollegraaf zijn zorgen waar te nemen. Elke vijf jaar geven Siempie en zijn vrouw Grietje op 22 november een groot feest om hun trouwdag te herdenken. Deze receptie vindt steevast in eigen huis plaats, maar in november 1938, wanneer ze 35 jaar getrouwd zijn, gaat dit feest voor het eerst niet door. Het heet 'wegens ziekte', maar zeer aannemelijk is dat het hoofd er ook niet naar staat.

We zien het gezin nu keer op keer in kleine advertenties vragen om een 'flink dagmeisje'. Vier maanden lang, van december 1938 tot en met maart 1939, lijkt dit niet goed te lukken. Eenmaal is er sprake van 'Voor direct wegens misverstand, een flink Dagmeisje, gr. wasch buitenshuis'. Het is onduidelijk wat hier aan de hand is, maar het klinkt niet goed.

Op tweede kerstdag 1938 staan ze nog een keer in Hotel Van Ess in Zuidlaren. Ditmaal op een "Groot Kerstbal. Muziek The Bolly Band met refreinzanger." Het is voorlopig even stil met deze muziekgroep: in het jaar dat volgt treden de gebroeders Bollegraaf niet eenmaal op.

Ook "Onderlinge Vriendschap" heeft zeer weinig optredens in 1939. Op zondag 12 maart staan ze met een toneel-en cabaretprogramma in de Groene Weide in Leeuwarden, de avond erop

met een cabaretavond voor de Sociëteit van Handwerkslieden in de Harmonie in Groningen. Zondag 7 mei verlenen ze in Hotel de Beurs in Groningen hun medewerking aan een bijeenkomst van 'Poale Zion' (Arbeiders voor Zion), een wereldwijde progressief Joods, sociaal-zionistische organisatie. Daarna is het een hele tijd erg stil bij OV.

Voor de Bollegraafs is dat jaar 1939 om andere redenen eveneens opmerkelijk te noemen. Allereerst treedt Siempie terug uit de zaak in de Folkingestraat. Als oudste zoon volgt Jacob hem in april op als eigenaar van een 'winkel in heren- en kinderconfectie en werkmanskleding'. De nieuwe eigenaar adverteert onder de naam Jaap Bollegraaf, net zoals hij in de toneelwereld bekend staat. Dat adverteren stelt in deze periode overigens niet zo heel veel voor. In het laatste jaar dat zijn vader nog aan het roer staat, heeft hij niet éénmaal in het Nieuwsblad van het Noorden geadverteerd. Als Jaap de zaak gaat leiden, volgen er slechts twee, korte zakelijke teksten met een omvang van een zeer kleine annonce.

De advertentie waarin de Bollegraafs hun instrumenten van The Bolly Band te koop aanbieden. Ze hebben plannen om te vertrekken. BRON NIEUWSBLAD VAN HET NOORDEN

Dat de Bollegraafs in deze periode met heel andere dingen bezig zijn, valt af te leiden uit het Nieuwsblad van het Noorden van vrijdag 7 juli van dat jaar. Op de voorpagina van die krant staat die dag het bericht "Wederom een drama van Joodsche vluchtelingen", waarin gemeld wordt dat het schip Rimi, met 400 Joodse vluchtelingen aan boord, bij Rhodos in brand staat en vergaat. De opvarenden kunnen net op tijd worden gered.

Op pagina twee staat het artikel "Nieuwe verordening ten aanzien van de Joden in Duitschland", waarna te lezen valt: "De Duitsche joden worden ondergebracht in een nationalen bond, welke rechtspersoonlijkheid heeft en den naam zal dragen van „nationalen bond van joden in Duitschland". Deze bond zal ten doel hebben de emigratie van joden te bevorderen." In het stuk staan meer nieuwe verordeningen.

Op pagina acht van diezelfde krant, onder het kopje 'Te koop aangeboden' staat een kleine advertentie: "Wegens vertrek zoo goed als nieuw, 1 Bas, 1 compleet Slagwerk, 1 Trompet, 1 Alt-Saxofoon. BOLLEGRAAF, Folkingestraat 35."

"Wegens vertrek" staat er. Kennelijk is de situatie op dat moment voor hen in Nederland te bedreigend. Hoewel de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) in Nederland haar ledental ziet afnemen, wordt de toon van de partij steeds meer anti-joods en pro-Duits. De NSB staat pal

achter de agressieve politiek van Hitler-Duitsland en wordt in toenemende mate een nazistische partij. Veel Joden proberen in deze tijd over land of zee weg te komen maar dat is op legale wijze welhaast onmogelijk. Landen sluiten de grenzen en sturen hen terug. Alleen illegaal ontsnappen is mogelijk en daarvoor moet je over middelen beschikken. De Bollegraafs proberen dit te vergaren door het instrumentarium van The Bolly Band te koop aan te bieden.

Dat ze inderdaad hebben overwogen weg te gaan, kan Ina Bollegraaf mij in 2019 bevestigen. Het gezin van haar opa Mozes Bollegraaf, een broer van Siempie, heeft de Holocaust overleefd.

“Volgens overlevering in de familie,” legt Ina uit, “hebben mijn opa en zijn broers en zus vlak voor de oorlog een familieberaad gehouden. Ik vermoed dat dat bij Lewientje Bollegraaf is geweest. Die woonde met haar gezin aan de Lage der A. Ze wisten dat er dingen gebeurden met de Joden in Duitsland, die verhalen gingen rond. Ze hebben overlegd, wat ze moesten gaan doen. Of het verstandig was om te blijven of dat ze beter helemaal weg moesten gaan. Maar Lewientje schijnt iedereen overtuigd te hebben met haar opmerking: ‘Nee, nee, dat gaan we niet doen, de Messias komt en die gaat ons redden’. Dus ze hadden misschien weg kunnen komen, maar het is anders gelopen.”

De Bollegraafs blijven en het is onduidelijk of ze de instrumenten inderdaad van de hand hebben gedaan. The Bolly Band begint pas weer met optredens in april 1940 in Stadskanaal, op het podium van Frascati aan de Handelsstraat. Het is het begin van een zevental optredens.

Jacob zelf heeft dit jaar nog wel een voorstelling als “Bart de Graaf” in Stadskanaal. In de bovenzaal van Hotel Dopper houdt toneelvereniging ‘Ouroh Wesimcho’ op zondag 10 december vanwege het Chanoeka-feest een gezellige avond. Ze hebben “geëngageerd humorist” Jacob gevraagd of hij die avond wil optreden. Pianist Lazy Stoppelman uit Stadskanaal begeleidt hem en “De aardige liedjes en voordrachten vielen bij de aanwezigen zeer in den smaak, gezien het applaus.” De avond was ‘uitstekend verzorgd’ en na afloop was er dans, waarbij Lazy opnieuw de muziek verzorgde.

Een maand later treedt hij opnieuw solo op, ditmaal als zanger op het feest van de Joodse Damesvereniging „Hulp in Lijden”, die was opgericht om hulp te verlenen aan behoeftige kraamvrouwen. Zijn liedjes en teksten worden die zondagavond 21 januari in het Concerthuis afgewisseld door dansen en voordrachten van enkele damesleden.

Vlak voor de oorlog heeft “Onderlinge Vriendschap” haar laatste optreden op 13 april 1940, wanneer ze medewerking verlenen aan een feestavond van het Mandolineorkest ‘Muziek Verhoogt het Leven’ en het Krontjong Orkest Hidoepak Permain Krontjong in De Harmonie in Groningen.

Tijdens een optreden van Clara de Vries in Alcazar in Amsterdam bestormen NSB-ers de zaal en slaan de boel kort en klein. Clara weet te ontkomen. Duitse militairen, die zich afzijdig houden, komen even later nieuwsgierig kijken naar de schade. FOTO ARCHIEF AMSTERDAM

Joodse artiesten werkloos gemaakt

Het tweede oorlogsjaar betekent de doodsteek voor joodse muzikanten in Nederland. Als gevolg van een van de vele anti-Joodse maatregelen mogen ze niet meer spelen in niet-Joodse orkesten. Niet Clara de Vries merkt dit aan den lijve tijdens haar optreden op 9 februari 1941 in Alcazar op het Thorbeckeplein in Amsterdam. Deze locatie staat nu bekend als Heeren van Aemstel. Knokploegen van de NSB en Duitse militairen dringen die dag binnen als ze horen dat daar nog een Joodse artieste optreedt. Vanwege het kordate optreden van het personeel van Alcazar kunnen de muzikanten en het merendeel van de Joodse bezoekers via de achteruitgang nog net ontkomen. Er volgt een vechtpartij met 23 gewonden waarbij alles kort en klein wordt geslagen. Dit incident leidt direct tot de rellen van 11 februari waarbij een WAmman de dood vindt, die weer de aanleiding vormen tot de eerste deportatie van Amsterdamse joden naar Mauthausen. Desondanks weigert Clara zich bij de maatregelen neer te leggen en blijft doorgaan met optreden.

The Bolly Band speelt nog tweemaal dat jaar: op 19 januari en 2 februari staan ze als Orkest Jack Bolly met vijf musici op het podium van Concertzaal Frascati in Stadskanaal. Het zijn de laatste optredens van de muziekgroep van de gebroeders Bollegraaf en hun vrienden. De volgende maatregel tegen Joden is, dat ze helemaal niet meer mogen optreden.

Ook voor Selma loopt het muzikale avontuur in de Randstad stuk. De laatste jaren speelde ze vermoedelijk met de Rosian Ladies. Ze keert 8 januari 1941 geheel werkloos terug naar

Groningen, samen met haar partner Aron van Leeuwen, eveneens muzikant. Ze laten zich inschrijven bij haar ouders in de Folkingestraat 35.

Niet alleen de Bollegraafs zijn werkloos gemaakt, ook Benny Behr, die in 1937 voor de muziek naar Amsterdam was verhuisd, komt in 1940 terug naar Groningen. Er is in de Randstad geen werk meer voor hem als Jood. In Groningen overigens ook niet, want hier hangen nu eveneens bij alle etablissementen, waar hij eerder speelde, borden met "Voor Joden verboden". Hij gaat in augustus 1941 met zijn vrouw en twee kinderen in de Folkingestraat 51a wonen, iets verder dan de Bollegraafs. Benny zoekt z'n oude maatjes weer op, zoals Bram Bollegraaf, die net als hijzelf is teruggekeerd uit de Randstad. Ze mogen dan wel niet meer in het openbaar optreden, onderling muziek maken gaat nog wel.

Dit komen we te weet als Roel Zaadstra, jarenlang altsaxofonist van onder andere The Plus Fours in Groningen, vertelt over die periode: "Ik heb in een Joods orkest gezeten, een big band. Daar zaten alle sterren van de wereld in, dat waren allemaal Joden. Op twee man na, dat was ik dus en Kees Bruyn, die later saxofonist bij The Ramblers werd. Wij met z'n tweeën zaten er als gojs bij en wij repeteerden altijd bij Kral, op de Rademarkt, dat cafe op de hoek. Tegenover die kerk. Daar speelden we een keer in de week. Dat was alleen maar voor onszelf, hoor. Bram Bollegraaf en Benny Behr, al die Jodenjongens zaten daar in. Later, toen we even verder in de oorlog kwamen, zijn die allemaal afgevoerd."

Een andere bron van inkomsten voor de Bollegraafs, hun kledingzaak in de Folkingestraat, is al eerder in gevaar gekomen. Per 12 maart 1941 mogen Joden niet meer beschikken over een eigen bedrijf. In plaats daarvan wordt er een Verwalter of Treuhänder (bewindvoerder) aangesteld. In november 1941 lezen we in Het Nieuwsblad van het Noorden, dat de kledingzaak van Jaap Bollegraaf in de Folkingestraat 35 is opgeheven.

De bange vermoedens die Jacob Bollegraaf onder woorden had gebracht in zijn gedicht *'Tranen'* uit 1933, zijn helemaal uitgekomen: opeenvolgende decreten en verordeningen leiden binnen slechts een jaar tot een volledig maatschappelijk isolement van het Joodse deel van Nederland. Ze staan er helemaal alleen voor, zonder werk en inkomsten.

Links Abel Mannes, rechts Jannes Bijl. DETAIL FOTO THE BOLLY BAND

Jannes Bijl en Abel Mannes op de Bolly Band foto

Op de foto van The Bolly Band in de Folkingestraat staan twee of drie muzikanten, die niet-Joods zijn. De Band was geen Joodse band die Joodse muziek bracht, het waren Groninger musici rond de gebroeders Bollegraaf die swingende jazzy dansmuziek brachten. Die niet-Joodse musici zijn de man rechts op de grote trom, die niet te herkennen is, dan Jannes Bijl op de kleine trom en links op de accordeon Abel Mannes. Het einde van The Bolly Band heeft voor deze muzikanten eveneens grote gevolgen.

Jannes Bijl rechts naast de saxofonist heeft vanwege zijn lengte de bijnaam De Lange. "Hij was zo lang als Otto Roffel, de doelman van het Nederlands Elftal," vertelt mij een buurjongen van hem van na de oorlog, Max Simmeren. "Hij was de zoon van Harm 'Pappie' Bijl, die een café had op de hoek van de Nieuwstad en de Kleine Haddingestraat. De ingang van die kroeg kwam uit op die laatste straat, naast ons huis. Later, na de oorlog, heeft Jannes de kroeg van zijn vader overgenomen. Ik weet dat ze stoelen verkochten bij wielervedstrijden. Daarvoor had hij een opslag ergens, ik hielp hem daar wel eens bij. Dat hij in de muziek zat heb ik nooit geweten."

Over de accordeonspeler links op de foto, Abel Mannes, is iets meer bekend. Een neef van hem, die reageert op de oproep in de Groninger Gezinsbode, vertelt: "Abel was een broer van mijn vader en een geniale muzikant. Hij kon geen noot lezen maar speelde zo voor het vaderland weg. Theo Karspers, een bekend pianist hier, die zei: die Abel was een muzikale grootheid, maar hij zei ook: Abel kon zo zijn eigen gang gaan en dan was er geen land met hem te bezeilen.

Abel zijn vader werkte bij de Tijdgeest, dat was een bakkerij. Die kwam heel veel in de Jodenbuurt. Als er dan brood was overgebleven, fietste hij er na zijn werk mee naar de

Nieuwstad en omgeving en deelde het daar uit. Die mensen daar konden het wel gebruiken. Zodoende had Abel ook al gelijk veel contacten in die buurt toen hij muziek begon te maken. Ook in de Folkingestraat. Hij was het centrale punt, ze hadden hem altijd wel nodig, ze vroegen hem altijd als een van eersten ergens bij als er muziek werd gemaakt.”

Als The Bolly Band gedwongen wordt te stoppen, zoekt Abel zijn heil in een buitenlands avontuur en maakt muziek in Frankrijk. “In de oorlog zat hij in Parijs,” gaat die neef verder, daar heeft hij in een café mot gekregen met een Duitser en hem uit het raam geknikkerd. Daarna is hij hem gesmeerd en heeft zich gedeisd gehouden.”

Hij duikt in 1941 weer op in Groningen in het ‘Cabaretgezelschap Internationaal’ dat tijdens de september-kermis in Het Concerthuis in de Poelestraat zal optreden. De advertentie in het Nieuwsblad van het Noorden meldt: “Na een succesvol tournee door Frankrijk voor het eerst weer in Groningen de populaire accordeon-virtuoos: Abel Mannes”.

“Mijn vader deed er na de oorlog alles aan om hem in Hilversum te krijgen,” legt de neef me uit, “hij wilde hem een fatsoenlijke muzikale loopbaan bezorgen. Abel heeft met grote orkesten gespeeld, het Metropole Orkest bijvoorbeeld, want hij had goede contacten met Sam Nijveen en Benny Behr. Die twee waren bloedserieuze mensen in hun vak, dat waren hele ‘heren’, daar trok Abel mee op. Maar weet je wat het is, hij lustte wel een borreltje en ze konden met hem gewoon geen afspraken maken. Zijn plaats is toen overgenomen door Harrie Mooten en Johnny Meijer.

Later is hij hier in Groningen op dansavonden en grote bedrijfsfeesten gaan spelen. Bij Niemeijer hadden ze eens een personeelsfeestje en daar wouden ze hem wel graag bij hebben. Heeft ie de hele avond daar staan spelen. Vragen ze hem na afloop, nou Abel, wat moet je beur’n? Nou, zei die, doe maar een slof sigaretten. Hij had helemaal geen verstand van geld.

Hij had niet echt een vaste relatie. Hij scharrelde de vrouwen overal op. Hij heeft er eentje gehad, die heeft hem het hele huis leeggehaald. Hij kwam thuis en alleen zijn accordeon stond er nog. Hij heeft ook een relatie gehad met zo’n 18-jarig meisje van het platteland. Hij was toen al over de zestig. De familie sprak er schande van, maar Abel zei: “Ach ja, weet je, het gevoel gaat boven het verstand.” Hij liet dat grietje trouwens wel met een kind zitten.

Ik heb hem regelmatig gezien. Op latere leeftijd kwam hij wat meer bij ons thuis. Als hij dan een avond kwam spelen, nou, dan hoorde je ook wat. Geweldig was dat! Hij was nooit een vervelende vent. Ook niet met een borreltje op. Hij kwam altijd met een grote lach binnen en was echt een levensgenieter. Ik mocht hem erg graag.”

Dat Abel een niet alledaags persoon was, getuigt ook een achternicht van hem die reageert op mijn oproep: “Ik moet je van mijn vader melden, dat hij een oom van hem was. Abel speelde op tuinfeesten van de fabriek Theodorus Niemeyer en in café’s in de stad, Muurling, Hamming en de Coaster in de Muurstraat. Mijn vader heeft hem een keer zien spelen op een familiefeestje maar verder niet gesproken. De familiebanden zijn wat losjes.

Mijn moeder wist me ook nog een anekdote te vertellen: Abel fietste aan de Westerhaven, roept iemand heel hard: Abel je staat in de brand, waarna hij onmiddellijk van zijn fiets springt,

zo het water in. Het was een bijzondere kerel met een heel eigen levensstijl, ik had hem wel graag willen kennen. Hij is geen saaie huismus geweest in elk geval.”

“Maar langzamerhand kwam hij wat in een vergeethoek,” vertelt de neef verder, “uiteindelijk is hij ergens achteraf in een verpleeghuis gestorven. Hij is iets over de 70 geworden, denk ik. Ik hoorde dat hij overleden was, toen ik hem wou opzoeken. Op dat moment had hij weer zo’n vrouwtje, ergens in de rosse buurt en daar werd me verteld, dat hij dood was.”

Deze neef en de achternicht hadden overigens nog nooit van The Bolly Band gehoord en wisten niet, dat Abel daarin had gespeeld.

Een groepsfoto uit werkkamp Twilhaar, vermoedelijk gemaakt voor de familie Bollegraaf, die op bezoek was. Met geruite pullover Issie Bollegraaf, links achter hem Ruben Bollegraaf, rechts van Issie staat Jules van Coevorden, staand 4^e van links in wit overhemd Jacob Bollegraaf. Links van Jacob op dezelfde rij staat Manfred Benima van de Westerkade. Rechts met korte stropdas Michiel Berkelo. De oudere man tweede van links onder is Simon Bollegraaf, rechts van hem zijn kleindochter Grietje van der Wijk bij haar vader Izak op schoot. Boven Izak van der Wijk met bril buigt Meier Behr, broer van Benny Behr, een beetje naar voren. FOTO ARCHIEF WERKKAMP TWILHAAR/HKHN

De Bollegraafs komen in Nijverdalen terecht

Nog geen half jaar na het definitieve spelverbod krijgen werkloze Joodse mannen in Groningen tussen de 16 en 55 jaar een oproep zich te laten keuren voor arbeid in Joodse werkkampen in Nederland. Die keuring vindt plaats in de oude HBS aan de Violenstraat en is een wassen neus: de NSB-artsen achten vrijwel iedereen goed genoeg. Ook Jacob Bollegraaf met zijn kunstbeen vinden ze geschikt om zwaar lichamelijk graafwerk te verrichten in een werkkamp.

Nadat de mannen die oproep hebben ontvangen komen ze bij elkaar in de synagoge in de Folkingestraat, waar opperrabijn Dasberg hen tracht te kalmeren met de woorden: "Ik heb de zekerheid gekregen van de Duitse autoriteiten, dat de oproep alleen geldt voor werkkampen in Nederland en dat u rustig kunt gaan." Velen zullen overwogen hebben om maar mee te werken en in een Nederlands werkkamp terecht te komen in plaats van op een later tijdstip opgepakt te worden voor eentje in Duitsland. Of nog verder weg.

Op vrijdagochtend 10 juli 1942 moeten 850 werkloze Joodse mannen tussen de 16 en 55 jaar zich melden op het station van Groningen. Ze worden op alfabet in de wagons gestopt. Mannen met achternamen beginnend met een A, B of een C gaan naar werkkamp Twilhaar in Nijverdal, de achternamen beginnend met D, E en F komen bij elkaar in de wagon voor Het Wijde Gat (tussen Zwolle en Staphorst) en daarnaast kent de trein de bestemmingen Kloosterhaar, Balderhaar, Norg en Westerbork.

Jacob staat die dag niet op het perron. Het lukt hem de autoriteiten ervan te overtuigen, dat hij met zijn kunstbeen van geen enkele waarde is in een werkkamp en dat hij bovendien zieke ouders te verzorgen heeft. Hij mag bij hen achter blijven in de Folkingestraat terwijl zijn broers Bram, Levie en Ruben worden afgevoerd. Zij komen, op grond van hun achternaam, in Nijverdal veel familieleden tegen, ooms Bollegraaf en verre neven. Ze zien eveneens de twee broers van Benny Behr, Meier en Jopie (Joseph), die ook beiden in de muziek zitten. Benny zelf –getrouwd met de christelijke Wien Havinga – wordt nog even met rust gelaten. De Bollegraafs ontmoeten in Twilhaar nog twee muzikale vrienden: Michiel en Philip Berkelo van de Nieuwstad.

De Groningers komen ‘vol goede moed en gijn aan’, omschrijft de beheerder van het werkkamp op de Sallandse Heuvelrug. En inderdaad, op de eerste groepsfoto's uit Twilhaar, gemaakt eind juli, begin augustus, als er nog bezoek aan de poort mag komen, kijken de mannen glimlachend en vrolijk de lens in, alsof ze samen op een schoolreisje zijn. Iedereen zendt, als een toerist in eigen land, kaartjes naar familie en vrienden met de “Groeten uit Nijverdal”. Ook van de Bollegraafs is een ansichtkaart bewaard gebleven, die op 12 juli 1942, twee dagen na aankomst al, is gestuurd naar de familie Huizinga, overburen op nummer 32 in de Folkingestraat. Met de hartelijke groeten. In een ander handschrift staat op de kaart in potlood geschreven, dat de gebroeders Bollegraaf in kamer 7 van het kamp verblijven, voor het geval iemand terug wil schrijven.

Benny Behr bezoekt in deze periode zijn beide broers Jopie en Meier in Twilhaar en geeft in het kamp op de Sallandse Heuvelrug een optreden met Levie Bollegraaf van The Bolly Band en zijn eigen broers en met de Berkelo's, die hij van vroeger kent.

Ergens in augustus, een maand na hun aankomst, begint het grimmiger te worden in het Nijverdalse werkkamp. Vanaf dat moment marcheren de mannen naar hun werk, commando's volgen in het Duits en elke avonds is er verplicht exercitie. Maar wat voor de mannen erger is: de post komt voortaan eenmaal per week aan, gaat eenmaal per week de deur uit, er volgt censuur op de brieven en de pakketjes en bezoek is niet meer toegestaan. Nijverdallers zien in hun dorp vanaf dat moment deze mannen ook niet meer rondlopen.

Een paar maanden lang verrichten de Groningers zwaar graafwerk. Ze bewerken de schrale heidegronden tot die geschikt is voor een plantage.

Dan, in één landelijke actie, op 2 oktober 's avonds, omsingelt de Grune Polizei het kamp. De volgende dag moeten Levie Bollegraaf, Ruben Bollegraaf, Bram Bollegraaf en alle andere mannen uit Twilhaar lopend de berg over, door de Grotestraat naar het station van Nijverdal, waar de trein hen via Zwolle naar Westerbork vervoert. Daar zal hereniging met hun gezinnen plaatsvinden, zo is hen verteld.

Diezelfde tweede oktober 's avonds vinden er in talloze plaatsen in Nederland tegelijkertijd razzia's plaats om de familie van deze mannen van hun bed te lichten voor transport naar datzelfde Westerbork. Ook in de Folkingestraat in Groningen worden zowat alle Joden uit hun huizen gehaald. "Ik ben overgebleven," vertelt Benny Behr, "met Ru de Metz en een zekere Gossler. Met z'n drieën in de Folkingestraat, na die avond van 2 op 3 oktober. D'r bleven wat oudere mensen over. Ook de familie Bollegraaf is overgebleven, maar die is drie maanden later ook weggevoerd."

Die Bollegraafs die blijven, zijn vader Siempie, moeder Grietje en de kinderen Berendina en Jacob.

Levie, Ruben en Bram zijn op 4 oktober officieel ingeschreven in Westerbork. Het is dan complete chaos in het Drentse kamp want de dag ervoor zijn ineens 10.000 mensen Westerbork binnengekomen. Van gezinshereniging is voor hen niet echt sprake, het kan zijn dat ze zus Selma en haar man Aron hebben gezien. Misschien hebben ze ook hun tante Betje Bollegraaf uit Rotterdam nog ontmoet, die met haar dochter Clara de Vries even later, op 15 oktober, in het kamp arriveert.

Hun beroemde nicht Clara wordt met hun tante enkele dagen na binnenkomst in Westerbork al op de trein naar Auschwitz gezet. Bij aankomst daar, drie dagen later op 22 oktober, weigert Clara in een kamplekest te spelen. Er zijn daarvan een stuk of zes, van een symfonieorkest tot een brass band, waarvan er een zo'n 100-120 musici telt. De orkesten treden op bij elke trein die in Auschwitz aankomt en de muzikale klanken begeleiden de gevangenen naar en van hun werk en op hun laatste tocht naar de gaskamers. Haar broer Jack de Vries grijpt die mogelijkheid wel aan en overleeft de Holocaust. Clara wil daar niet aan meewerken en wordt direct vergast.

Selma en Aron zijn de eersten van het gezin aan de Folkingestraat, die op 2 november vanuit Westerbork op transport gaan naar Auschwitz. Op 5 november komen zij aan op het perron van het vernietigingskamp en als Selma uitstapt, is het eerste wat zij de SS'ers hoort vragen, of er ook muzikanten tussen de mensen zitten. Die vraag wordt iedereen gesteld, omdat de nazi's goed door hebben, dat muziek in dit kamp een uiterst belangrijke rol vervult. Omdat Selma echter diezelfde dag al is vermoord, mogen we aannemen, dat ook zij, net als haar nicht Clara, heeft geweigerd in dat kamplekest plaats te nemen. Haar partner Aron, die daar op 31 maart 1943 wordt vermoord, is vermoedelijk wel ingegaan op die vraag.

Vader en moeder Bollegraaf, Jacob en zus Berendina komen ruim een maand later dan de rest van het gezin Westerbork binnen (op 12 november 1942) en vernemen dat Selma en Aron al in Polen zitten. Een week later, op 20 november volgt het transport van vader en moeder, Jacob, Bram en Berendina naar Auschwitz. Vader Siempie, moeder Grietje en Berendina gaan direct na aankomst naar de gaskamer.

Een tekening van een kamporkest in Auschwitz uit de serie 'Day of a Prisoner' gemaakt door Auschwitz overlevende Międzyclaw Koscieniak .

Jacob, die eerder de autoriteiten in bezet Nederland wist te overtuigen, dat hij vanwege zijn kunstbeen nutteloos is voor arbeid in een werkkamp, hoort bij aankomst op het perron van Auschwitz ook die vraag naar musici. Hij en zijn broer Bram maken daar onmiddellijk gebruik van en komen in een van de kamporkesten terecht. Het zijn orkesten die zorgen voor de muzikale omlijsting van alle officiële ceremonies: het urenlange appel 's morgens in weer en wind, het weg marcheren naar het werk, de terugkeer tegen de avond, de redevoeringen van de kampcommandant, de executies door ophanging op het middenterrein elke zondag na de kerkdienst, de aankomst van elke treinlading nieuwe mensen, die op het perron worden verdeeld in mannen en vrouwen, in mensen die naar de barakken worden gestuurd en zij die direct de gang naar de gaskamers maken. Jacob en Bram weten met de muziek hun leven op deze manier drie maanden te rekken.

Levie en Ruben verlaten Westerbork op 16 februari 1943 en gaan na aankomst in Auschwitz ook niet gelijk naar de gaskamers. Als zij, net als hun broers, zijn ingegaan op de mogelijkheid in het kamporkest te spelen, hebben ze Jacob en Bram wellicht nog kunnen ontmoeten. Jacob en Bram zijn vrij kort daarna, op 28 februari 1943, beiden in Auschwitz vermoord. Levie en Ruben even later, op 30 maart en 30 april.

Alle leden van het gezin Bollegraaf uit de Folkingestraat 35 , dat bestond uit 13 personen, zijn vergast in Auschwitz, één in Schwartzheide (*zie ook overzicht personen Bollegraaf in dit verhaal*).

Eén van de muzikanten van het kamporkest in Auschwitz verklaart na de oorlog: "De muziek kon je redding zijn. Misschien niet van je leven, dan toch van elke dag waarop je kon spelen. De indrukken, die ik elke dag kreeg, waren onmogelijk om mee te leven. Maar op deze manier hielden we vol. We speelden muziek voor hen, om zelf te kunnen overleven. We maakten muziek in de hel."

“Voor zover ik me kan herinneren,” zal Benny Behr later na de oorlog zeggen, “is Groningen nooit anti-Joods, anti-semitisch geweest. Maar er is bijna niemand teruggekomen. Het hart van Groningen was er uit, na de oorlog. Dat hart dat was de Folkingestraat en de Nieuwstad. Daar lééfde iets. En dat hart is pleitos.”

Jacob Bollegraaf dirigeert 'de nachtegaaltjes' van werkkamp Twilhaar.

FOTO FAMILIE BOLLEGRAAF

Nawoord

Nadat ik in september 2019 die oproep had gedaan in de Gezinsbode, kreeg ik vele reacties, waaronder die van drie familieleden van de muzikanten van The Bolly Band: Ina, Willie en Ger Bollegraaf. De eerste twee zussen, de laatste hun neef, allen kleinkinderen van Mozes Bollegraaf, oom van de muzikanten Bollegraaf.

'Opa Mozes deed in lompen, maar eigenlijk deed hij in zo'n beetje van alles', vertelt Ina, "hij werkte bij een kippenslachterij, hij verkocht galletjes, worst en joodse broodjes deur aan deur. Hij woonde in de Folkingestraat op 36-2, dus zo'n beetje tegenover de kledingzaak van zijn broer Simon, in een heel smal steegje daar. Dat was een klein huisje waar haast geen zonlicht naar binnen kwam. Het was er behoorlijk armoedig.

Ze waren thuis bij m'n opa niet gelovig. Mijn oma was geen joodse vrouw. Ze was wel een beetje ondeugend geweest, ze had al een kind voordat ze met mijn opa ging. Maar mijn opa heeft het kindje wel aangenomen en het heeft ook de achternaam Bollegraaf gekregen".

Hoewel na het familieberaad de Bollegraafs besloten om te blijven, werd het voor Mozes Bollegraaf op zeker moment toch te link. "Hij is gaan onderduiken, ergens in '43," legt Ina verder uit, "in de oliemolen op het Damsterdiep. Toen de Duitsers bij hem thuis aanbelden om hem te halen en ze hem niet aantroffen, hebben ze gedreigd mijn oma en haar twee zoons dood te

schieten. Uiteindelijk hebben ze dat niet gedaan, maar wel mijn vader meegenomen, omdat hij de oudste was.

Hij is naar een werkkamp gestuurd in Thüringen, in Schwarzburg. Daar moest hij in een fabriek werken, maar wat hij daar precies maakte, daar is hij eigenlijk nooit precies achter gekomen. Mijn vader dacht, dat hij dat gas heeft gemaakt, dat ze hebben gebruikt in de gaskamers. Hij heeft daar drie jaar gezeten, tot de bevrijding. Laat in de oorlog hebben ze mijn opa wel opgepakt en naar Westerbork gebracht. Vlak voor de bevrijding is hij daar ontsnapt en teruggekeerd naar Groningen.”

“Het gekke is, mijn vader en mijn oom Jacob hebben mijn opa Mozes in Westerbork nog bezocht,” vertelt haar neef Ger Bollegraaf, “gewoon dat kamp in en er weer uit, terug naar huis. Mijn vader had dat eerst te link gevonden, maar ze hebben het toch aangedurfd. Want mijn opa had gezegd dat ze daar niet genoeg eten kregen. Alleen bloemkoolsoep. Dus ze zijn daar een paar maal op een zondag heen gefietst en hebben hem eten gebracht.

Mijn opa heeft niet veel over de oorlog willen vertellen, maar hij heeft mij nog wel verteld, dat hij in Westerbork een goed contact had met een Duitser die daar op wacht stond en die op een gegeven moment tegen hem zei: ‘Als je weg wilt, moet je nu vluchten, want het loopt helemaal fout af.’ Hij heeft toen kunnen ontsnappen.

En verder zei opa Mozes over die tijd alleen dit nog, en dat kan ik me nog heel goed herinneren: ‘Als Hij hierboven dit allemaal toestaat, dan hoef ik geen geloof meer’. Hij heeft ook nooit meer iets aan een geloof of zo gedaan.”

“Bij ons thuis werd niet zoveel over de oorlog gepraat,” zegt Ina Bollegraaf, “Als wij als kinderen weleens nieuwsgierig waren naar vroeger en mijn vader daarnaar vroegen, hing er altijd een bepaald soort spanning in huis. Als hij dan weleens begon te vertellen hoe erg hij dat allemaal had gevonden, kwam mijn moeder er altijd tussen met opmerkingen, dat zij veel ergere dingen had meegemaakt. En dan zweeg mijn vader maar weer of liep hij weg. Het werd te moeilijk om ernaar te vragen.”

Op school had ik wel lessen gehad over de Jodenvervolging, maar het drong pas echt tot me door dat mijn eigen familie bijna helemaal is uitgemoord toen ik al ouder dan twintig was. Ik had het ook erg druk thuis. Mijn moeder werd opgenomen in een tehuis voor overspannen huismoeders en ik had daardoor veel huishoudelijke taken te doen naast school. Dan heb je eigenlijk geen tijd om na te denken.”

Onze huisarts sprak toen over overspannen huismoeder, tegenwoordig zou je zeggen dat iemand een oorlogstrauma had. Er was in die tijd niet zoveel hulp als nu. Wij waren er voor haar en mijn vader natuurlijk, maar we waren ook nog maar kinderen. We hielpen haar zoveel mogelijk maar we waren geen professionele hulpverleners.

Mijn opa Mozes wilde niet veel van het geloof weten. Volgens mij zette hij zich er tegen af. Ik weet nog wel dat hij na de oorlog, op het laatst van zijn leven, naar een Joods bejaardenhuis kon, maar dat hij dat niet wou. Hij is toen buiten de stad in Zuidhorn in een tehuis terecht gekomen. Daar is hij ook overleden. Bij ons thuis werd ook niet aan geloof gedaan.

“Ik heb het altijd erg lastig gevonden,” vertelt haar zus Willie Bollegraaf, “niet-Joods zijn en toch van Joodse afkomst. Het heeft mij vereenzaamd, je hoort nergens bij. Voor de Joodse gemeenschap ben je geen Joodse, voor de niet-Joodse gemeenschap, ben je Joods.”

Op een zeker moment liet Ina mij een foto zien van zingende mannen in een werkkampomgeving.

“Kijk, een foto uit het werkkamp Twilhaar,” legde ze uit, “die komt van de zolder van mijn opa Mozes.”

Op de foto staat Israel Israel (2^e van rechts), de man van Lewientje Bollegraaf, de vrouw die wist, dat de Messias hen zou komen redden. Helemaal links herken ik Jacob Bollegraaf als dirigent van deze ‘nachtegaaltjes van Twilhaar’. De plek is waarschijnlijk de kantine van dat werkkamp in Nijverdal.

Ina, noch Ger noch Willie Bollegraaf kon me nadere informatie verschaffen over deze foto, maar hij kan op dezelfde dag zijn gemaakt als die foto van het bezoek van de groep bezoekers uit Groningen, eind juli, begin augustus 1942.

Jacob was die middag met zijn vader en de kleine Grietje van der Wijk (dochter van zijn zus Claartje en Izak), zijn familie gaan bezoeken, die in Nijverdal te werk was gesteld. Bezoek was die dag nog toegestaan, een week later niet meer. Je kunt vanaf de foto bijna uittekenen, hoe dat in zijn werk moet zijn gegaan. Jacob, die op het idee komt een koortje te formeren met de mannen uit het kamp. Om een stukje te zingen voor het bezoek uit de Stad. Dat willen die mannen wel, ze kennen Jacob allemaal van het toneel en de muziek in Groningen. Ze weten dat hij een humorist en conferencier is. En de heren hebben wel zin in een geintje. Dat is leuk voor het bezoek hier en leuk voor een foto voor thuis. Ze oefenen even achteraf in de barakken en dan stelt Jacob voor om voor dat optreden in de kantine straks, hun werkkloffie aan te trekken. Hij vraagt of iemand ook een overall voor hem heeft. Op de foto zie je dat iedereen een overall draagt waarin duidelijk werk is verricht. De wekkleding zit onder de vlekken en het vuil. Behalve op de overall van Jacob, die is brandschoon, die is zojuist ergens uit een kast gehaald en voor het optreden aangetrokken. De vrouwen zitten er nog in en onder de overall zie je nog het kraakheldere witte overhemd, dat hij ook draagt op die andere groepsfoto van diezelfde dag.

Dit verhaal begon met die foto uit 1939 van de muzikanten in de Folkingestraat. Het is de eerst bekende foto van The Bolly Band. Het verhaal eindigt hier met de laatst bekende foto van een musicerende Jacob Bollegraaf, de Jack Bolly van The Bolly Band.

Verantwoording

In 1946 is het pand Folkingestraat 35/35a publiekelijk geveild: Simon Bollegraaf had al een paar jaar niet zijn aan zijn hypothecaire verplichtingen kunnen voldoen en het woonhuis en de winkel gingen over in andere handen.

Wat er met de inboedel is gebeurd en met de persoonlijke spullen van de familie Bollegraaf heeft nog niemand mij duidelijk kunnen maken. Ook de nazaten van Mozes Bollegraaf tasten hierover volledig in het duister: er zijn bij hen – afgezien van die zangfoto - evenmin brieven, foto's of documenten bewaard gebleven.

Dit verhaal is dan ook gebaseerd op kleine alinea's uit al eerder verschenen uitgaven en op wat er via Delpher te vinden is over The Bolly Band en de afzonderlijke leden van dat gezin Bollegraaf uit de Folkingestraat.

De collectie gescande oude kranten bij Delpher groeit nog steeds. Ik spreek dan ook de hoop uit, dat nieuwe gegevens uit die hoek, plus reacties van het publiek op deze uitgave zal leiden tot aanvullingen en verbeteringen op het leven van de muzikanten van The Bolly Band, zoals ik dat hier zo zorgvuldig mogelijk heb proberen te beschrijven.

Nijverdal, april 2023

Contact

Om gezondheidsredenen ben ik niet langer in staat meer informatie over The Bolly Band of de musicerende broers Bollegraaf te verwerken. Heeft u aanvullend materiaal, opmerkingen of nieuwe informatie over de mensen in dit verhaal, verzoek ik u contact op te nemen met Regina Philip, beheerder van Joods Groningen. U kunt haar bereiken via info@joodsgroningen.nl
Nijverdal, april 2023

Bijlage 1. Overzicht van de personen Bollegraaf in dit verhaal

Jacob Bollegraaf (1840 Hoogezand - 1901 Groningen) en **Klaartje Simons** (1847 Foxhol – 1909 Groningen) krijgen negen kinderen (Abraham Jacob, Simon, Mietje, Betje, Martha, Lewientje, Ruben, Meijer en Mozes). Vier van hen (**Simon, Betje, Lewientje en Mozes**) komen voor in dit verhaal:

Simon Bollegraaf (1875 Slochteren – 1942 Auschwitz) en Grietje Levitus (1880 Musselkanaal – 1942 Auschwitz) krijgen zeven kinderen:

Claartje Bollegraaf (1904 Groningen – 1944 Auschwitz) x Izak van der Wijk (1900 Groningen – 1945 Schwartzheide). Kinderen: Jozef (1933 Groningen – 1944 Auschwitz), Grietje (1938 Groningen – 1944 Auschwitz).

Berendina Bollegraaf (1906 Groningen – 1942 Auschwitz)

Jacob Bollegraaf koopman/acteur/musicus (1909 Groningen – 1943 Auschwitz)

Levie Bollegraaf musicus (1914 Groningen – 1943 Auschwitz)

Abraham (Bram) Bollegraaf musicus (1915 Groningen – 1943 Auschwitz)

Saartje (Selma) Bollegraaf musicus (1918 Groningen – 1942 Auschwitz) x Aron van Leeuwen musicus (1903 Den Haag – 1943 Midden-Europa)

Ruben Bollegraaf musicus (1920 Groningen – 1943 Auschwitz)

Betje Bollegraaf (1878 Groningen – 1942 Auschwitz) x Arend de Vries (1882 Vianen – 1942 Auschwitz) krijgen vier kinderen:

Levie (Louis) de Vries musicus (1905 Groningen – 1935 Zwolle) x Duifje Viool (1903 Rotterdam – 1943 Sobibor)

Jacob (Jack) de Vries musicus (1906 Amsterdam – 1976 Berchem) x (1) Rebekka Wallega (1905 Rotterdam – 1943 Birkenau) en (2) x Sara van Witsen (1915 Amsterdam – 1988 Antwerpen)

Izaak (Sjaak) de Vries musicus (1914 Rotterdam – 1943 Sobibor) x Rozette Kropveld (1922 Amsterdam – 1943 Sobibor)

Clara Johanna Suzanna (Clara) de Vries musicus (1915 Schoonhoven – 1942 Auschwitz) x Wilhelmus (Willy) Schobben musicus (1915 Oud Vroenhoven – 2009 Kerkrade)

Lewientje Bollegraaf (1883 Groningen – 1942 Auschwitz) x Israel Israel (1882 Groningen -1942 Auschwitz) krijgen tien kinderen:

--- Israel (levenloos geboren 1907 Groningen)

Betje Israel (1908 Groningen - 1908 Groningen)

Jacob Israel (1912 Borculo – 1942 Auschwitz)

Salomon Israel (1915 Groningen – 1916 Groningen)

Abraham Israel (1916 Groningen – 1945 Gross Rosen)

Betje Israel (1918 Groningen – 1942 Auschwitz) x Pieter Nijdam (1914 Haren – 1940 Rhenen)

--- Israel (levenloos geboren 1920 Groningen)

Clara Israel (1921 Groningen – 1942 Auschwitz)
Emanuel Israel (1924 Groningen – 1945 Midden-Europa)
Martha Israel (1929 Groningen – 1942 Auschwitz)

Mozes Bollegraaf (1892 Groningen – 1982 Zuidhorn) x Freerkien Duit (1898 Muntendam – 1968 Groningen) krijgen tien kinderen:

Frederik Bollegraaf (1915 Groningen - ?) x Rieka Buitenkamp (1917 Groningen - ?)
Klara Bollegraaf (1918 Groningen – 2002 Groningen) x Derk Huizinga (1913 Groningen – 1997 Groningen)

Harm Bollegraaf (1920 Groningen – 2003 Groningen) x Imke Koehoorn (1917 Groningen – 1997 Groningen) **(dochters Ina en Willie vertellen hun herinneringen)**

Martha Bollegraaf (1923 Groningen – 1997 Groningen) x Hendrik Nieswaag (1922 Groningen – 1981 Groningen)

Berend Bollegraaf (1923 Groningen - 1989 Groningen) x Harmina Scheper (1929 Hoogezand – 1989 Groningen) **(zoon Ger vertelt zijn herinneringen)**

Jacob Bollegraaf (1924 Groningen - 1994 Groningen) x Lammie Huisman (1922 Beilen – 1994 Groningen)

--- Bollegraaf (levenloos geboren 1927 Groningen)

--- Bollegraaf (levenloos geboren 1928 Groningen)

--- Bollegraaf (levenloos geboren 1932 Groningen)

--- Bollegraaf (levenloos geboren 1938 Groningen)

[Gegevens in dit overzicht komen van Nehemia Mulder, Groningen.]